

بىگى تۇرۇنلۇق 25

خوۋ پىۋەگرتن بە ماددە ھۆشبەرەگان

فائىز ئىبراھىم محەممەد

خو پيوهگرتن به مادده هوشبهرمگان

هۆکارمگان و ناسهوارمگانی

لینکۆلینه و دهیه کی تیۆری و مهیدانییه نه سهر خوۆگره بهندکراوه کان نه ههولیر

فانیز ئیبراهیم محهممهد

ههولیر 2007

نقش کتیب: نقش بی‌مهری به مادر و همسرش

نویسنده: فانیز نیراهیم محممد

نه‌خشمسازى نادره: همدی

بهرگ: ناسو مامزده

زماره‌ی سپاردن: (1374)

تیراز: (750) دانه

چاپی یه‌که‌م 2007

نرخ: (1000) دینار

چاپخانه: چاپخانه‌ی خانى

زنجیره‌ی کتیب (25)

دوزگای تویرینه‌وه و بلاوکرده‌وه‌ی موکریانى

www.mukiryan1.com

[asokareem @ maktoob.com](mailto:asokareem@maktoob.com)

Tel: 2260311

بسم الله الرحمن الرحيم

«ولا تلقوا بأيديكم الى التهلكة و أحسنوا»

«خوتان به دمستی خوتان مهخه نه هامه تی و کاری

(البقرة/195)

باش بکهن»

پېرست

- 5 بېرست
- 7 بېشه‌کی
- 11 د‌رواز‌ی په‌که‌م: لایه‌نی تیو‌ری
- 13 به‌نی په‌که‌م: جوار‌چ‌یوه‌ گشتی لیک‌ول‌ینه‌وه
- 13 1. ک‌ښ‌ی لیک‌ول‌ینه‌وه
- 14 2. گر‌نگی لیک‌ول‌ینه‌وه
- 16 3. نامان‌جی لیک‌ول‌ینه‌وه
- 21 به‌نی دوو‌م: د‌ص‌ت نی‌شان‌کرد‌نی چه‌م‌که‌کان
- 21 1. چه‌م‌کی ماد‌ده ه‌وش‌به‌ره‌کان
- 26 2. چه‌م‌کی خو‌وب‌یو‌م‌گرت‌ن
- 30 3. چه‌م‌کی خو‌و‌گر
- 35 به‌نی سی‌یه‌م: ه‌و‌کار‌م‌کانی خو‌وب‌یو‌م‌گرت‌ن به‌ ماد‌ده ه‌وش‌به‌ره‌کان
- 35 1. ه‌و‌کار‌ه خو‌دی‌به‌کان
- 35 1. ه‌و‌کار‌ه چه‌سته‌یی و ب‌یل‌ول‌وی‌به‌کان
- 37 2. ه‌و‌کار‌ه د‌ه‌رو‌ونی‌به‌کان
- 38 ب ه‌و‌کار‌ه باب‌ه‌تی‌به‌کان
- 39 1. ه‌و‌کاری خ‌یز‌انی
- 40 2. ه‌و‌کار‌ه ک‌ومه‌ل‌ایه‌تی‌به‌کان
- 41 3. ه‌و‌کار‌ه ناب‌و‌ری‌به‌کان
- 42 4. ه‌و‌کار‌ه سی‌اس‌ی‌به‌کان
- 44 5. ه‌و‌کار‌ه جو‌غ‌رافی‌به‌کان
- 44 6. ه‌و‌کار‌ه ی‌اس‌ای‌به‌کان
- 48 به‌نی جوار‌ه‌م: ن‌اس‌ه‌و‌اری خو‌وب‌یو‌م‌گرت‌ن
- 49 1. ن‌اس‌ه‌و‌اری چه‌سته‌یی

2- ناسه‌ووری ده‌روونی.....	51
3- ناسه‌ووری خه‌یزانی.....	52
4- ناسه‌ووری کۆمه‌لایه‌تی.....	53
5- ناسه‌ووری نابووری.....	55
ده‌روژه‌ی دووه‌م: لایه‌نی مه‌یدانی.....	57
به‌شی پهنجه‌م: نه‌ج‌رانی مه‌تۆدی لیکۆلینه‌وه.....	59
1- مه‌تۆدی لیکۆلینه‌وه.....	59
2- کۆمه‌لگا و نموونه‌ی لیکۆلینه‌وه.....	60
3- بوهرمکانی لیکۆلینه‌وه.....	60
4- نامرازمکانی کۆکردنه‌وه‌ی زانیارییه‌کان.....	60
1- ته‌یینیک‌کردن (Observation).....	61
2- چاوپه‌یکه‌وتن: (Interview).....	62
به‌شی شه‌شم: خه‌ستنه‌روو و شه‌کردنه‌وه‌ی زانیارییه‌کان.....	63
1- خه‌ستنه‌رووی زانیارییه‌کان.....	65
2- ده‌رم‌جابه‌کان و په‌نشه‌یارمکان.....	72
1- ده‌رم‌جابه‌کان.....	72
2- په‌نشه‌یارمکان (چاره‌سه‌ری).....	76
سه‌رچاوه‌مکان.....	81
یه‌که‌م: سه‌رچاوه‌ی عه‌ربه‌یه‌کان:.....	81
دووه‌م: سه‌رچاوه‌ی فارسییه‌کان.....	82
سه‌یه‌م: مه‌قالاتی نه‌ینترنێتی.....	84
په‌شکۆ.....	85

پیشه کی

له سەردەمێکدا دەژین کە زۆربەی کۆمەڵگاکانی جیهان لە دوو رەوتی تاوانبار - بە فورمی رێکخراو و ناپێکخراو - وەکو دوو ھۆکاری بەھێزێی تێکدەری بونیادی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگاکان بە ھەموو بەشەکانەوە دەسالیێن کە پێم وایە ھەردووکیان بە ھۆی ھەبوونی یەک مەبەست و یەک ناراستەیی نینگەتیفی ھاوبەش، دوو گیانێ لە یەک جەستەدا، کە بڕیتێن لە: ((رەوتی تیرۆریزم)) و ((رەوتی ماددە ھۆشبەرەکان)).

کێشەی ماددە ھۆشبەرەکان - وەکو کێشەی تیرۆریزم، نە بە لکو زیاتر لەو - یە کێک لە گەرنگترین کێشە و دیاردەکانە، کە سەرئەجی زۆر لە زانایان و توێژەرەکان و دەستە نێوخۆییەکان و جیهانی راکێشاوە و بۆتە بابەتیکی سەرەکی و گەرنگ لە توێژینەوەکانی کۆمەڵایەتی، دەروونی، سیاسی، نابووری، فەرھەنگیدا.

نەوی کە نێمی ھاندا بۆ توێژینەوەی نەو کێشەیی، دوو پالەنەری سەرەکی بوون:

1- ھەستی نەتەوایەتی: لە دواي رزگاربوونی ھەریەک کوردستانی عێراق کە لە نەنجامی خەباتیکی دوورودرێژی گەلەکەمان دژی رژێمی بەعس و دوژمنانی ترمان، پێدەچیت کۆمەڵگای کوردەوارمان، تا رادەبەک بەرەو سەقامگیری و ھێمنی بچیت، نەگەرچی کوردستان لە ژێر گوشاری دوژمنان - تارادەییەک نەویش لە رووی سەربازییەوە - رزگار بوو، بەلام ھێشتا ناسەواری نالەباری سەردەمی فەرمانبەرەوایان ماوەتەموو، وەکو: ھەژاری، نەزانی، خورافات، نەخوشتە جۆراو جۆرە دەروونی و کۆمەڵایەتیەکان. کە نەمانە میراتی ھەمیشەیی ھەموو رژێمیکی دیکتاتۆری و ستەمکار بوو و دەبیت.

جگە لە کێشەی تیرۆر کە لە دواي رزگار بوونی کوردستان زۆر پەڕی سەندوو - و توێژینەوەی زۆریش لەسەری کراوە - تووشی کێشەی ماددە ھۆشبەرەکانیش بوو

و ماوهیه که که گوی بیستی گرتنی هندی له خووگره کان و قاچاغچیانی مادده
هۆشبه ره کان دهین، که خهریکه وه کو دیاردهیه که له نیو گه نجه کانی گه له که مان
بلاو دهیته وه، که نه وهش ره نگه پیلاننیکه تری دوژمنان بیت!

بۆیه همتی نه تمولیعتی ناهیلی که بهرام بهر بهو دیاردهیه پر مغترسیانه بی دهنگ
بین و نه جار دهی له پیتاو گهراندنوهی بونیادی کۆمه لگا و پاک کردنه وهی له
هموو کیشهی توند و درێژخایه و موزمن که ده به کۆسپ و تیکده له بهردهم
گه شه کردن و پیشکه وتن و به ختموهی نه ته وه که مان خبات بکهین.

2- ههست به بۆشایی و نه بوونی دیراساتی پیتیست، سبارت بهو کیشهیه که
پشت به سیتی به میتۆدی زانستی و ناکادیمی که نه دیراساته ده به هزی
تیگه یشتنی زانستیانه و رافیه کی دروست و گونجاو له هموو لایه نه کانی
نهو کیشهیه له ژیر روشنایی واقع و ژینگه ی کوردستان.

بهه پیه نهه بهمان هه لێژارد و ههولمان نهوهیه که تیشک بجهینه سه نهه
دیاردیه نامۆیه وه کو دیاردهیه کی دهروونی - کۆمه لایهتی که ناسمواری
نیگه تیغی جۆزاو جۆزی هیه، هه له سهر تاک و هه میش له سهر کۆمه لگا و
سیسته مه کانی.

نهه لیکۆلینه وه له دوو لایه نی ((تیوری)) و ((مهیدانی)) پیک دیت که هه ریه که
له وانه چنده به شیک ده گرته خۆی، بهه شیوهی خورا وه:

لایه نی تیوری: له جوار بهش پیک دیت:

یه کهم بهش باس له جوار جیوهی گشتی لیکۆلینه وه ده کات که پیک دیت له:
((کیشهی لیکۆلینه وه))، ((نامانجی لیکۆلینه وه)) و ((گرنگی لیکۆلینه وه)).

بهشی دووه بریتیه له پیتاسه ی چه مه که کان که ههولمان داوه پیتاسه ی سن
چه مکی سه ره کی ((مادده هۆشبه ره کان))، ((خوپیته گرتن)) و ((خوگر)) له
روانگی جۆزاو جۆزه وه بکهین.

بەشى سىيەم برىتيە لە دەستىشانکردنى ھۆکارەكان خويپتوۋەگرتن بە ماددە
ھۆشبەرەكان، كە چەندىن ھۆكارى پىكەوۋە بەستراۋ دەگرىتەوۋە.

بەشى چوارەم برىتيە لە ناسەۋارى خويپتوۋەگرتن كە باس لە كۆمەلىك ناسەۋارى
نىگەتيفى ماددە ھۆشبەرەكان دەكات ھەم لە سەر تاكى بەكار ھىنەر، ھەمىش
لە سەر كۆمەلگا بە گشتى.

لايەنى مەيدانى، لە دوو بەش پىكھاتوۋە كە برىتين لە:

بەشى پىنجەم كە باس لە رېئوشىنى مېتۆدى لىكۆلىنەوۋە دەكات كە جۆرى
مېتۆدى بەكار ھىنەر ۋە كۆمەلگە لىكۆلىنەوۋە ۋە ناسراۋى كۆكرەنەوۋە
زانبارەكان ۋە بوارەكانى لىكۆلىنەوۋە دەگرىتەوۋە.

بەشى شەشەم برىتيە لە خستەروو ۋە شىكرەنەوۋە زانبارەكان، كە ھەر لەم
بەشەدا دەرەخامەكان ۋە پىشنىارەكان ۋە چارەسەرىيەكان باس كراون.

نومىدەمان وايە كە نەم لىكۆلىنەوۋە ۋە ھەنگاۋىكى سەرەتايى بىت بۆ ھەندى
ھەولەكانى تر ۋە دىراساتى بەرفراوانتر.

ھانىز ئىبراھىم مەممەد

دەروازەى يەكەم: لايەنى تيۆرى

بەشى يەكەم: چوارچيۆەى گشتى ليكۆلينەو

1. كيشەى ليكۆلينەو

2. نامانجى ليكۆلينەو

3. گرنگى ليكۆلينەو

بهشی یه کهم: چوارچینه‌ی گشتی لیکۆلینه‌وه

1- کیشه‌ی لیکۆلینه‌وه

کیشه‌ی مادده هۆشبه‌ره‌کان، ته‌نها کیشه‌ی نمو تاکه‌ی که به کاری ده‌هیتسی نیه، به‌لکو کیشه‌یه‌کی چهند لایه‌نه‌یه که په‌یوه‌ندی به «تاک» و «کۆمه‌لگا» وه هه‌یه.

پیش هه‌موو شتیک، کیشه‌یه‌کی «ته‌ندروستی» یه که په‌یوه‌ندی به لایه‌نی «سایکۆسۆماتیک» هه‌یه، واته: کاری نینگه‌تیفی ده‌کاته سهر ههر دوو لایه‌نی جه‌سته‌یی و ده‌روونی تاکه‌ی به‌کاره‌ینه‌هر که راسته‌وخۆ و ناراسته‌وخۆ کار ده‌کاته سهر خه‌تران و کۆمه‌لگاش به گشتی.

هه‌روه‌ها کیشه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی به‌هه‌یزیشه و کار ده‌کاته سهر په‌یروندی کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و جه‌زه‌ها کیشه و گه‌رتی تر لینه‌که‌وه‌یتسه‌وه، وه‌کو: تینکچوونی خه‌تران، ته‌لاق، هه‌ژاری، بیکاری، دزی، خۆکوژی، کوشتنی ژن و منداڵ، قاچاغکردن و تووشی به‌ندبخانه بوون و...

کیشه‌ی نابووری، به‌شیکه‌ی تری کیشه‌یه‌ی مادده هۆشبه‌ره‌کانه که هه‌م بۆ تاک و هه‌میش بۆ کۆمه‌لگا گرنگیه‌کی زۆر هه‌یه.

هه‌روه‌ها نمو کیشه‌ی ده‌وله‌ت و کۆمه‌لگاشه... چونکه کۆمه‌لگا ناچاره له جیاتی سه‌رمایه‌گوزاری بۆ جه‌زه‌ها پرۆژه و پلانی گرنگ و په‌ره‌پێدان و که‌شه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی و نابووری و فه‌ره‌هنگی و سیاسیی... هتد (وه‌کو: فیرکردن، ته‌ندروستی، خه‌مه‌تگوزاری، پشه‌سازی، بازرگانی، تووریزم و...)، له‌سه‌ر نه‌هه‌شتن و به‌ره‌نگاربوونه‌وه و گه‌رتن و دادگایی کردن و به‌ندکردن و

چاکسازی و چاره‌سریان خمرج بکات. نموده‌ش به راستی زیان‌تکی نه‌توده‌یه که راسته‌موخ و ناراسته‌موخو کاری نینگه‌تیقی ده‌کاته سهر پرۆسه‌ی پیشکه‌وتن و ناستی داهاتی نه‌توده‌یی و ناستی خوشگوزهرانی و بۆیوی تاکه‌کان!

مادده هۆشبه‌ره‌کان کیشه‌یه‌کی قانونیشه، چونکه قانونی زۆربه‌ی ولاتان و ده‌کو تاوان‌تکی گموره دژ به کۆمه‌لگاوه د‌ه‌زان، هم نموانه‌ی که به‌کاری ده‌هینن، هم بازارگنان و هم‌میش به‌ره‌م هینهرانی نه‌م مه‌واده. بۆیه تروشی به‌ره‌نگاری و رویه‌روبوونه‌ی یاسا و سزای توندی کۆمه‌لگا ده‌بن. تهنانه‌ت له هه‌نلیک و لاتدا له سیداره‌دان و زیندانی نه‌به‌دیان بۆ داناوه.

که‌واته مادده هۆشبه‌ره‌کان تهنه‌ها کیشه‌یه‌کی تاکي نییه، به‌لکو چه‌ندین لایه‌نی هه‌یه که هه‌موو پینکه‌وه گریدراون و هه‌ر یه‌ک له‌و لایه‌نانه مه‌ترسی له‌سهر ژیا‌نی تاک (واته له سهر وره و چوونیمتی خوگونجاندنی له‌گه‌ل دۆخی خۆی و خیزان و کۆمه‌لگاکه‌ی) و هم‌میش له‌سهر ژیا‌نی کۆمه‌لگا و ده‌ولت و پیشکه‌وتن و که‌شه‌کردنی وولات هه‌یه. بۆیه ده‌بێ تیروانینمان سه‌بارت به‌م کیشه‌یه، تیروانین‌تکی گشتگیر بیت، هه‌موو هۆکاره‌کان ره‌چاو بکه‌ین، گرنگی به‌ هه‌موو لایه‌نه‌کانی نه‌م کیشه‌یه به‌ده‌ین، چونکه نه‌م دیاردیه زۆر مه‌ترسیداره، به‌ تاییه‌تی نه‌گهر درنێوه بکیشی و چاره‌سهر نه‌کری. له‌و کاته‌دا زۆر زه‌حمه‌ته کونترۆلی دۆخه‌که بکری.. بۆیه نه‌م بابه‌ته‌مان هه‌لپوارد بۆ لیکۆلینه‌وه‌که‌مان و پیمان وایه نه‌م دیاردیه پتووستی زیاتر هه‌یه به‌ گرنگیان و دیراسه‌کردنی.

2- گرنگی لیکۆلینه‌وه

نه‌گهرچی مادده هۆشبه‌ره‌کان و کیشه‌کانی شتیکی تازه نیه، به‌لام له‌و سه‌رده‌مه‌دا بوته کیشه‌یه‌کی مه‌ترسیدار و زۆر ئالۆز که زۆربه‌ی ولاتانی دونیای گرتۆته‌وه.

له روانگه‌ی کۆمه‌لگای نێرده‌وله‌تی، مادده هۆشبه‌ره‌کان و قاچاغکردنی مادده هۆشبه‌ره‌کان له ته‌نێشت سێ قه‌یرانی تری جیهانی سیر ده‌کری: «قه‌یرانی نه‌تۆمی»، «قه‌یرانی دانێشتوان» و «قه‌یرانی ژینگه» (که من «قه‌یرانی تیروزیزم»یش زیاده‌که‌م) که هه‌ره‌شه‌نه بۆ مرۆفی شه‌م سه‌رده‌مه. له لایه‌کی تروه سه‌رمایه و داها‌تی مادده هۆشبه‌ره‌کان (1500 ملیارد دولار له سا‌لدا) له روانگه‌ی بازرگانیه‌وه له دوا‌ی «نه‌وت» و «گه‌شتیاری» و «چه‌ک» دیت¹.

هه‌لکه‌مه‌تی ستراتیژی کوردستان و دراوسینبوونی له‌گه‌ڵ «نێران» که گرنگترین وڵاتی ترازیستی مادده هۆشبه‌ره‌کانه که له رینگایه‌وه مادده هۆشبه‌ره‌کان له نه‌فغانستان و پاکستان ده‌گوازیتمه‌وه بۆ وڵاتانی سه‌وروپی، مه‌ترسی شه‌م کێشه‌یه دوو نه‌وه‌نده ده‌کات! چونکه بو‌وته هۆی قاچاغی مادده هۆشبه‌ره‌کان له نێران و دۆزینه‌وه‌ی بازار بۆ فرۆشتن و خه‌رجکردن هه‌م له ناو نێران و هه‌میشه له ده‌ره‌وه‌ی نێران.

دیاره یه‌کی‌ک له‌و بازارپانه که‌وتۆته نه‌و دیوی سنور که کوردستانی رۆژه‌لاته، به هۆی زۆری قاچاغچی، مه‌وادێ هۆشبه‌ره‌ ده‌گوازیتمه‌وه بۆ فرۆشتن و سه‌رفکردن و به‌کاره‌ینانی گه‌نجه‌کانی گه‌له‌که‌مان.

به پێی ناماری «ناسایشی گشتی هه‌ولێر» نزیکه‌ی (700) خو‌وگر له ناو کوردستان مه‌زه‌نده ده‌کری و مه‌وادێکی زۆر وه‌کو: تریاک و هه‌روێن و هه‌شیش له‌وانه گیراوه².

«خو‌وپێوه‌گرتن» وه‌کو کێشه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی، ته‌ندروستی، نابو‌وری، فه‌ره‌هنگی، کار ده‌کاته سه‌ر ناسایشی نه‌تۆمه‌ویی و هه‌موو ده‌ستکه‌وته‌کانی

1. هاشمی (د. علی): مواد مخدر: بحران اجتماعی و تهدید علیه امنیت ملی - ستاد مبارزه با مواد مخدر، تهران 1382، ل 9.

2. له کاتی سه‌ردان و چارێنکمه‌وتن له‌گه‌ڵ به‌ڕه‌سمانی ناسایشی گشتی هه‌ولێر. له رێکمه‌وتی 10/ 4/ 2006.

گه له کهمان. ناماره کان نیشاندە دەن که ژماره ی خوگره کان له کوردستان روژ به روژ بهرو زیاد بوون. شو بابه تەش که ((گهجه کان)) زیاتر له مهترسی تسوش بوونی نەم نه خوشییه دان، نهرکی هه موومان له رووبهروبوونهوی شەم کێشهیه بههیتزتر دهکات!

گرنگی باسه کهمان له وه دایه نیشانی دهات که نهرکی تاک، خێزان، دایکان و باوکان، دهزگاکانی فێرکردن و پهروهرده، راگه یاندن... تا دهگاته دهولەت، نایا هه موو نهو دهزگایانه بهرپرسیاریان له بهرامبه ر نەم کێشهیه چیه؟.. نایا نەم کێشهیه به گرتن و سزادان و غه راصه کردنی چەند کهسانێک که نەم کاره دهکەن، چاره سر ده بیت؟ یاخود پتیوستی به ویست و عه زمیکی تەک تاکی نیمه هه یه، له هه ر پۆست و له هه ر شوێنێک دا بین؟

نه گه ر به شێوه یه کی زانستپانه پیشگیری لهو کێشه و دیارده یه نه گیرێ، له ناینده یه کی دوور یان نزیک شایه دی زۆر له کێشه کانی تر - یه ک له دوا ی یه ک - ده بین که به راستی ده به کۆسپ و ناستهنگی گه و ره له به رده م پیشکهوتن و گه شه کردن له هه موو بواریک دا!

3- نامانجی لێکۆڵینه وه

1. نامانجی به که می نەم لێکۆڵینه وه مان، هه ول دانه به زانیینی دۆخی شەم کێشهیه و رهگ و ریشه و هه ودای به لای بوونهوی له کۆمه لگه که ماندا.. نەم دیارده یه له کوێ هاتوه و زیاتر له کوێ به لای بوه وه و له نێوان چ توێژ و چینیکی کۆمه لگه دا زیاتر باوه؟!

2. نامانجی دیکه ی نەم لێکۆڵینه وه یه، نه وه یه که هه ولمان داوه به زانیین رواله ت و نیشانه کانی خوگرترن چین؟ تاکی خوگر چ جیاوازیه کی هه یه له گه ل تاکی سروشتی و ساغ؟

3. هه و ره ها پالنه ره کان و هوکاره کانی تووش بوونیان به و دیارده یه چین؟ یان له کۆمه لگه که ماندا کام پالنه ر زیاتر کاریگه ری هه بوه له سه ریان؟

4. نامانجی دیکه بریتیه له: زانیی ناسه وار و دهره نجامه کانی نهم دیاردهیه
 لمر تاک و کۆمه لگا، نایا تهنها ناسمواری نینگه تیقی لمر تاکی خووگر
 هدی، یاخود جگه له تاک، له سر خیزان و کۆمه لگاش به گشتی؟
5. نامانجی ترمان بریتیه له: دۆزینه وهی ریگی به رهنگاری بونه وه و چاره سهری و
 پیشگیری لمر دیاردهیه کۆمه لایه تییه.. وانه نمرکی تاک و کۆمه لگا و
 دهولت چیه بهرام بهر بهر کیشه یه له پیناونه هیشتن - یان لایه نی کهم -
 کهم کردنه وهی ریژه کهی؟!

به‌شی دووهم: ده‌ست نیشان‌کردنی چه‌مکه‌کان

1. چه‌مکی مادده هوشبهره‌کان

2. چه‌مکی خووب‌پژوه‌گرتن

3. چه‌مکی خووگر

بەشى دوووم: دەست نیشانکردنى چەمكەكان

1- چەمكى ماددە ھۆشبەرەكان

بۆ چەمكى ماددە ھۆشبەرەكان چەندىن پېئاسەى جۇاروجۆر - لە روانگەى جۇاروجۆرەو - ھەيە كە لىرە ناماژە بە ھەندى لەوانە دەكەين:

* ماددە ھۆشبەرەكان لە رووى زمانەوانىيەو: برىتتە لەو مەوادەنى كە بە ھۆيەو تاك تووشى بىن ھۆش و سىرپونەو و ھەست نەكردن بە شتى دەورەبەرى دەبىت.³

* ماددە ھۆشبەرەكان لە رووى پزىشكىيەو: برىتتە لەو مادەيە كە كار دەكاتە سەر كۆنەندامى دەمارى تاك كە دەبىتتە ھۆى گورپان بە سەر ھەندى نەندامى جەستەى مرزق كە ناتوانى بە نەركى خۆى ھەلبىستى كە پىتى دەگوتى: ((كارىگەرى فیزیولوژی)). ھەرەھا دەبىتتە ھۆى گورپان لە ھەندى توانايىيەكانى بە ھۆى كارتىكردن لە سەر كۆنەندامى دەمارى، وەكو: ھەستكردن، قەسەكردن، بىر كەردنەو، خەيال كەردن و...⁴

* ماددە ھۆشبەرەكان لە رووى شەرىعەتى ئىسلامىيەو: زۆرىەى زانايانى ئىسلام بە پشت بەستە بە بنەماى پىتوانەكردن (واتە پىتوانەكردن لەسەر مەى - قىياس على الخمر) پىتيان وايە كە ماددە ھۆشبەرەكان بە ھەموو چەشن و پىتكەتەكانەو ھەرامىكى ناشكرايە.

3. القزغولى (نامر عبدالمادى): المخدرات - بغداد (سالى؟)، ل 2.

4. أبو الروس (أحمد) مشكلة المخدرات و الادمان - المكتب الجامعى الحديث الاسكندرية 2003 ل 11.

زور له کتیبه‌کانی «فقه» چاره‌سەری نەم بابەتەیان کردووه و بە تیروته‌سەلی باسیان له نەحکامی مەدی و رووه‌که‌کانی مادده هۆشبه‌ره‌کان کردووه. وه‌کو: «(کتاب الاشربة)»⁵، «(کتاب الطعام و الشراب)»⁶، «(کتاب حد السكر)»⁷.

نەم فەتوا و پێتوانەیه‌ش لەسەر بنە‌مای چەند نایەتی قورنانه وه‌کو: «(النحل / 67)، «(البقرة / 218)، «(النساء / 42)، «(المائدة / 90). هه‌روه‌ها چەندین فەرمووده‌ی پێغه‌مبەر (د.خ) وه‌کو:

- «(ما أسکر کثیره، فقلیله حرام)»⁸، واتە: «(هەر شتێک که زۆره‌که‌ی سه‌رخۆش بکات، ئەوا که‌مه‌که‌شی حرامه‌!)».

- «(کل مسکر خمر، و کل خمر حرام)»⁹، واتە: «(هه‌موو سه‌رخۆشکه‌رتێک مەدی ده‌ژمێردرێت و هه‌موو مەیه‌کیش حه‌رامه‌!)».

- «(کل مسکر حرام)»¹⁰، واتە: «(هەر شتێک که سه‌رخۆش بکات، حه‌رامه‌!)».

- یاخود فەرمووده‌ی ب‌ه‌ناویانگی: «(لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام)»، واتە: «(له‌ نی‌سلامدا نه‌ زیان هه‌یه‌ و نه‌ زیان گه‌یاندن به‌ خود و خه‌لک هه‌یه‌!)».

به‌ پێی بریارێ زانیانی نی‌سلامی: «(کل ما یغیب العقل فانه حرام)»¹¹، واتە: «(هەر شتێک که نه‌قل و هۆشی مرۆڤ ببات، حه‌رامه‌!)».

5. ب‌روانه: «(صحيح مسلم)»، چاپی صبیح، بەشی 6، ل 58 - هه‌روه‌ها شەرحی موطن امام مالك، زرقانی، بەشی 4، ل 23.

6. ب‌روانه: «(كتاب الامم)»، امام شافعی، چاپی امیری (1321 هـ)، بەشی 2، ل 213 - هه‌روه‌ها ب‌دایه‌ المجتهد و نه‌ایه‌ المقتصد، ابن رشد قرطبی، چاپی صبیح، بەشی 1، ل 372 .

7. «(التاوی الکبری)»، ابن تیمیة، دار الکتب المحدثه، بەشی 4، ل 300 - هه‌روه‌ها حاشیه‌ السرقی علی الشرح الکبیر، للردیر، بەشی 4، ل 352 .

8. ب‌روانه: «(التاج للأصول فی أحادیث الرسول)»، شیخ منصور علی ناصف، چاپی دووم، بەشی 3، ل 129.

9. ب‌روانه: «(تفسیری رازی)»، الطبعة العادية (1308)، بەشی 2، ل 229.

10. «(سنن ابن ماجه)»، تحقیق محمد فؤاد عبدالباقی، دار احیاء الکتب العربیة (1373 هـ)، بەشی 2، ل 1223.

11. ابن تیمیة، سه‌رچاوێ پێشوو، بەشی 4، ل 310.

بەم پىيە زۆر لە زانايان جۆرى نەمو مەوادەشيان ديار كەردووە كە كارى نىگەتيفى دەكەنە سەر لايەنى ((نەقلی و هەستى)) مەزبە، وەكو: ((حطاب)) كە زانايەكى مەلكىيە و دەلتى:

هەموو نەو شتانە كە نەقل و هوشى مەزبە دەبات، بەلام حواسى نابات، حەرامە! وەكو: مەي و (نەيذ) شەراب.

هەموو نەو شتانە كە حواسى مەزبە دەبات و نەقل و هوشى نابات، حەرامە! وەكو: نەفيون (ترياك و خەشخاش) و جەوزا (جۆرىك لە ماددە هۆشبەرەكانە) و بنج (جۆرىك لە حەشيشە) و...¹²

((ابن تيمية)) دەلتى: ((حەشيش و هەموو نەو ماددانەي كە وەكو حەشيش، حەرامە جا سەر خۆش بکات يان نەكات و هەر كەس بە حەلالى بزانى، كافەرە!))¹³.

لەم دوايەدا، فەتواي ((دار الافتاء المصرية)) سەبارەت بە ماددە هۆشبەرەكان دەرکراوە، گۆزارشت لە حەرامکردنى هەموو جۆرە ماددەي هۆشبەر دەكات، هەم بەکارهێنانى، هەم بازرگانی کردنى، هەميش چاندى و بەرەهەمەتەتەنى¹⁴.

*** ماددە هۆشبەرەكان بە پىيە بۆچونى لىژنەي ماددە هۆشبەرەكان لە نەتەوە يەكگرتوومەكان:**

لىژنەي ماددە هۆشبەرەكان سەر بە نەتەوەيەكگرتووەكان بەم شێوەيە پێناسەي ماددە هۆشبەرەكان دەكات: ((ماددە هۆشبەرەكان بريتیه لە هەموو نەو مەوادەي خاويان دروستکراو كە خەيال ساز ((منبهة)) ياخود خەوھێنەر ((مسكنه))يان

12. شرح الخطاب على مختصر خليل، بەشى 3، ل 232.

13. ابن تيمية، سەرچاوي پيشو، ل 310.

14. عياد (مير): المخدرات سلاح الاستعمار والرجعية - دارالكتب العربى للطباعة والنشر 1967، ل 123-129.

همه کاتیک که به کار دیت، نهک بۆ مه بهستی پزشکی یان پیشه سازی دیاریکراو، که دهیته حالتی گهرا نهوه و دووباره کردنه وه و خو پیوه گرتن به شیوهیه کی بهرد وهام یان کاتی که زیان ده گه به نیته تاک و کومه لگا، هم له رووی جهستی و همیش دهروونی و کومه لایه تیه وه¹⁵.

نیته لهم لیکۆلینه وه دا، بۆ چه مکی ماده دهۆش به ره کان، وه کو پیتناسمیه کی نیجرائی پشت بهم پیتناسی دوایی ده بهستین.

ماده دهۆش به ره کان بۆ سێ جزوی مه موکی دایه کی ده گرتن:

- 1- پیتکاته کانی **خه شیش**: که تریاک، کودنن، هیرۆنین، مورفین و... ده گرتیه وه.
- 2- **ماده خه لاساره کلان**: که کزکانین، L.S.D، خه شیش و ماری جوانا ده گرتیه وه.
- 3- **ماده خه هینره وه ده ره دایه کی ده گرتن**: که باربیۆراته کان و هه مو مه شرواتی نه لکۆلی ده گرتیه وه¹⁶.

هه مو نه م ماده ده به نه هۆی به ستراوه بی جهستی و دهروونی که لیسه به کورتی جیاوازی نه و سێ جزوه باس ده که بێن:

له کوردستان به حوکمی نه وهی دراوسی نیرانه، هه ره سێ جزوه کانی به کار دیت. (نه و خو و گرانهی که بینو مانه زۆریه یان تریاک به کار ده هینن، به لām تووش بسوی به هیرۆنین و خه شیش تیدا بوو).

پیتکاته کانی تریاک زۆتر بۆ هیتور کردنه وهی شازار که لک وهرده گیریت و زیاتر کاریگه ری به سهر ده ماره کان (به تاییه تی ده ماری هه ستی) هیه و له لایه ک ده بیته هۆی نه مانی پاله به ستۆ و ره قبوونی ده ماره کان و ماسولکه بی و له لایه کی تر

15. الفرغولی، سه رچاوهی پینشو: 2.

16. احمدی (د). سید احمد: روانشناسی نوجوانان و جوانان - انتشارات مشعل. اصفهان 1383، 189.

که‌سه که له ژێر قورسایێ هه‌سته به نازاره‌کان رزگار ده‌کات، هاوکات له‌گه‌ڵ نه‌و گۆپرانکاریانه، ناوه‌نده ده‌ماره‌کان ده‌جولێن و هه‌ستیکێ خۆشی بۆ دروست ده‌ییت، به شێوه‌یه‌ک که که‌سه که له کاتی نه‌شه‌بوونا* گه‌شبینیه‌کی بێ هۆ و له راده‌به‌ده‌ری هه‌یه که هه‌ر کاریکێ سه‌خت ناسان ده‌بین و ته‌نانه‌ت هه‌رکاریکێ ناسومکین به‌ سومکین ده‌بینیت. هه‌ر نه‌وه‌شه ده‌یسته هۆی دووباره به‌کاره‌یتانه‌وه‌ی ماده‌که¹⁷.

ماده خه‌یالسه‌زه‌کان زۆرتر کاریگه‌رییان له‌سه‌ر ناوه‌ندی ژیری و ده‌ماری ناوه‌ندی هه‌یه و له رینگای دروستکردنی خه‌یالاتی فراوان و بێ بنچینه، خه‌یالیه‌کی ره‌وانی خۆش و نازاست دروست ده‌کهن. له‌سه‌ده‌ی دوایدا ماده خه‌یالسه‌زه‌کان له‌ایه‌ن لاوانه‌وه به‌کار هاتوه و رێژه‌ی به‌کاره‌یتانی رۆژ به‌ رۆژ له‌ به‌رز بوونه‌وه دایه¹⁸. بۆ نمونه‌ هه‌بی ((L.S.D)) که ماده‌یه‌کی هۆشبه‌ری ده‌ستکرده واته ((نه‌سید لیزرێک دی نی‌تل نامید))، سه‌ره‌تا وه‌کو ده‌رمان به‌کار ده‌هات و له‌ دوایدا ملیۆنان لاری له‌ چینی ناوه‌ندی کۆمه‌ڵ ته‌وش کرد... ((ماری جوانا)) مه‌عجونه‌که له‌ لق و گه‌لای گیای شادانه... ((حه‌شیش)) له‌ شیریه‌ی گیای شادانه‌یه که چهند به‌رامبه‌ر له‌ ماری جوانا به‌هێزتره¹⁹.

له‌ ماوه‌یه‌کی زۆر به‌ر له‌ نی‌ستا ده‌رویشه‌کان که‌لکیان له‌ ((به‌نگ)) (بنج) که جۆزیک له‌ هه‌شیشه وه‌رده‌گه‌رت و له‌ ناو جیهانی خه‌یال و ماخوولیا دا نو‌قم ده‌بوون! جیهانی واقعی بۆ مرۆفه‌کان سه‌خته، وه‌کو نه‌وه وایه که هه‌زێک له‌ مرۆفه دایه که له‌ نه‌قلی خۆی راده‌کات و په‌نا بۆ جیهانی خه‌یال ده‌بات²⁰.

* نه‌و باره‌یه که تریک کێش له‌ باری ناگایی ده‌رویه‌ر بۆ باری ناگایی ده‌گوازیته‌وه.

17. آردوای (علی): جوانان و مواد توهم زا - آوای نور، ته‌هران 1382، ل 3.

18. سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل 9.

19. گورین (گۆزه): ته‌خه‌یسه‌ی به‌یاریه‌ی روانی، ته‌رجه‌می پوره‌فکاری - ته‌نانه‌ت گنجینه‌ 1379، ل 98.

20. آحمه‌دی، سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل 190.

((نه‌لکۆل)) وه‌کو ده‌رمانی دژی خه‌مۆکی (دژه‌ دامرکان و دلساردی) کار ده‌کات و هه‌روه‌ها وه‌کو ده‌رمانه‌ خه‌وه‌ینه‌ره‌کان ده‌بیته‌ هۆی ناکۆکی له‌ شوێن دۆزینه‌وه‌ و گێژی، بیهیزی زه‌مین، که‌مه‌کردنه‌وه‌ی هیزی داده‌ری و نه‌بوونی که‌سه‌ایه‌تییه‌کی نه‌گۆڕ. زۆر که‌س پێیان وایه‌ که‌ نه‌لکۆل ده‌بیته‌ هۆی هه‌موو جۆل و جۆله‌ی مرۆڤ، به‌لام له‌ راستیدا وایه‌ به‌ لکو ده‌بیته‌ هۆی سستی مرۆڤ. سه‌ره‌تا نه‌لکۆل له‌ سه‌ر ((کرتیکسی)) مێشک کاریه‌گه‌ری ده‌بیته‌ و کۆت و به‌نده‌ نه‌خلاقیه‌کان لا ده‌بات و حاڵه‌تیه‌کی خۆش دروست ده‌کات و ورده‌ ورده‌ له‌ گه‌ڵ زۆری ژه‌هرای بوون، ره‌فتار و سه‌کان له‌ ده‌ست که‌سه‌که‌ ده‌چنه‌ ده‌ر. توێژینه‌وه‌کان نیشانی ده‌ده‌ن که‌ که‌سی نه‌لکۆلی به‌رپرسیارییه‌تی ژیانی رۆژانه‌ی بۆ قبول ناکریت²¹.

2- چه‌مکی خووبه‌په‌وه‌گرتن

زانایان - هه‌ر یه‌ك به‌ پشت به‌ستن به‌ به‌واری پسه‌پوری خۆی - پێناسه‌ی جۆراو جۆریان بۆ چه‌مکی ((خووبه‌په‌وه‌گرتن)) یاخود ((نیه‌دمان)) (خووبه‌په‌وه‌گرتن/ Addiction) کردوه‌، بۆ نمونه‌:

* **خووبه‌په‌وه‌گرتن له‌ ده‌روونه‌سه‌یدا:** چه‌مکی خووبه‌په‌وه‌گرتن له‌ لای ده‌روونناسان بریتیه‌ له‌: خووگرتن و وابه‌ستنه‌ی به‌ شتیه‌ك كه‌ ناهه‌واری به‌م شتیه‌یه‌ی خواره‌وه‌یه‌:

- خووبه‌په‌وه‌گرتن، پتویستی به‌ به‌کارهێنانی ماده‌یه‌کی هۆشبه‌ره‌ که‌ نه‌گه‌ر بیه‌وه‌ی به‌کاری نه‌هێنێ و هێلاینی بکات، نه‌وا هه‌ندێ حاڵه‌تی تایبه‌ت بۆ دروست ده‌بن که‌ ناتوانن به‌رگه‌ی بگه‌ڕێت.

- زیاده‌کردنی ریزه‌ی ماده‌ی به‌کارهێنراو له‌ پێناو دروستکردنی هه‌مان حاڵه‌تی یه‌که‌م، که‌ یه‌که‌م جار به‌ کاری هێنا بوو.

21. عظیمی (د. محمد): مباحث اساسی روانشناسی - انتشارات کیهان، تهران 1380، ل 303.

- به‌سترانه‌وه و وابه‌ستمی جه‌ستمی و ده‌روونی به‌و ماده‌یه که ده‌بیته هژی همل دانی به‌رده‌وام بۆ به‌ده‌ست هیتانی نه‌و ماده‌یه²².

* **خووپیتوه‌گرتن له پزیشکیدا:** پزیشکه‌کان له جیاتی زاراوه‌ی ((خووپیتوه‌گرتن)) زیاتر ووشه‌ی ((وابه‌ستمی و به‌سترانه‌وه به‌ ماده‌ ده‌شبه‌ره‌کان)) (Drug dependence) به‌ کار ده‌هینن²³. ((وابه‌ستمی جه‌ستمی)) بریتیه له خووپیتوه‌گرتنی به‌رده‌وام به‌ شتویه‌ک نه‌گه‌ر بیتو بیسه‌وی هیتانیسی بکات ناتوانیت و تووشی سربونه‌وه و نیش و نازاریکی جه‌ستمی زۆر ده‌بیت²⁴.

* **پیناسه‌ی ریکه‌خراوی ته‌ندروستی جیهانی:** ریکه‌خراوی ته‌ندروستی جیهانی سر به‌ نه‌توهه یه‌که‌گرتوه‌کان، به‌م شتویه‌یه پیناسه‌ی ((خووپیتوه‌گرتن)) ده‌کات: ((خووپیتوه‌گرتن بریتیه له چه‌ز یان به‌سترانه‌وه به‌ شتویه‌کی ناسروشتی و به‌رده‌وام که کهسانیک سه‌باره‌ت به‌هه‌ندیک له ماده‌ ده‌یانیت))²⁵.

که‌واته مه‌به‌ست له خووپیتوه‌گرتن به‌کاره‌یتانی ناپزیشکیانه و به‌رده‌وامی نه‌و ده‌رمانیه که به‌ زیانی به‌کاره‌یتنه‌ره‌که و خه‌لکانی تر ته‌واو ده‌بیت²⁶.

* **پیناسه‌ی ئیجرائی بۆ خووپیتوه‌گرتن:** له نه‌نجامی نه‌م پیناسانه‌ی سه‌ره‌وه ده‌توانین پیناسه‌ی خووپیتوه‌گرتن بکه‌ین، به‌م شتویه‌یه: ((خووپیتوه‌گرتن بریتیه له دیارده‌یه‌کی ده‌روونی - کۆمه‌لایه‌تی که تاکی به‌کاره‌یتنه‌ر به‌ هژی کۆمه‌لایک

22. کریم پور (صادق): روانشناسی اعتیاد - تهران 1365، ل36.

23. العیسی (د. عبدالرحمن محمد): المخدرات و أخطارها - دارالفکر الجامعی، الاسکندریه 2005، ل21.

24. فدایی (فرید) و سجادیه (د. سید محمد علی): شناخت و پیشگیری و درمان اعتیاد - نشر تاپاز، تهران 1365، ل9.

25. احمدی، سرجاوه‌ی بینشو، ل187.

26. گورین، سرجاوه‌ی بینشو، ل6.

پالنەرى دەروونى و جەستەمى و ژىنگىمى بە شىئومەكى درىئوخايەن تووشى دەبىت و دەبىتە ھۆى زىيانگىيانلەن بە خۆى و كۆمەلگا، ھەروھا بەرز بېونىمى رىئەھى تاوان و كىشەى جۆاروجۆرى دەروونى و كۆمەلەيتى).

بەم پىنە خووبىئە گرتەن دەبىن چولار تايەتەندى خوارەھى ھەبىت:

1. **مەھىل و ھەكەمەن لە نۆز بە كار ھىتەنى مادەكە:** نمو تايەتەندىيە بە ((خۆراگرى دەرمانى)) نازەد كراوہ (ظاہرە الاحتمالية / Tolerance)، لەو ھالەتەدا تاكى خووگر جۆرىك گونجەنى لەگەل مادەكە بۆ دروست دەبىت و بۆ دروستكردنى ھەلسوكەوت و پەرچەكردارى ھاوشىئە دەبى رىئەھى مادەكە رۆژ بە رۆژ زىاتەر بكات²⁷.

2. **وابەستەمى و بەستەراوھى جەستەمى و دەروونى:** بەستەراوھى جەستەمى ھالەتەتەكى فیزیئۆلۆژیە (Physiological addiction) كە بە ھۆى بەكار ھىتەنى بەمەردەوامى مادەكە دروست دەبىت و دەبىتە ھۆى دووبارە كۆندەھى بەكار ھىتەن²⁸، بەكارنەھىتەنى دەبىتە ھۆى دەرکەوتنى ھەندىك دەرهەنجام كە پىئى دەوترىت: ((سەندرومى نەگەيشتن)) (اعراض انسحاب / Withdrawal syndrome). بۆغونە: لە دواى بەكارنەھىتەنى تریك نىشانەكانى پىنەگەيشتن زۆر جار دواى 8 تا 13 كاترۆمىر دەردەكەون كە برىتییە لە ھاتنى ناو لە لوت و چاو، باویشك، عارەقەكردن و لەو كاتەدا خەو بەسەر نەم كەمەدا دىت و دواى ھەلسان لە خەم زۆر ناچارام و پەشۆكاو دەبىت. نىشانەكانى تری پىنەگەيشتن دواى 24 تا 48 كاترۆمىر دەردەكەون كە نەوانىش برىتین لە گەورەبەونى گلینەھى (رەشكۆكەھى چاو، ھەست كۆردن بە سەرما، ھەستانەھى تووكى جەستە، رشانەھە، بى نىشتىيلى، سەچوون، سەك نىشە، پىخەھى و پىئەھى²⁹.

27. العیوى: سەرچاوە پىئەھى، ل21.

28. أحمدى: سەرچاوە پىئەھى، ل187.

29. كورىن: سەرچاوە پىئەھى، ل102.

((به‌ستراوه‌یی ده‌روونی)) جوړه ره‌فتاریکی تاییه‌ته له به‌کاره‌یتانی زوړه‌ملیسی ماده‌ده‌که که وا له‌تاکه‌که ده‌کات به‌رده‌وام بیت له هه‌ول‌دان بۆ به‌ده‌ست هینان و به‌کاره‌یتانی نه‌و ماده‌ده‌یه، هم‌روه‌ها مه‌یل و حمزیکي به‌مه‌یز له لای دروست ده‌کات که ناتوانی هیلانیسی بکات، بۆیه به‌رده‌وام بۆ لای نه‌م ماده‌ده‌یه ده‌گه‌رپته‌وه³⁰. کاتیک که که‌سه‌که گه‌شته نه‌و ناسته چی تر چیژ له‌و ماده‌یه و نه‌ناگریت، به‌لکو به‌کاره‌یتانی دواتر ته‌نها له رووی ناچاری ده‌بیت!

3. **حمز و پتیرستییه‌کی به‌مه‌یز:** نه‌م حمز و مه‌یل به‌و ماده‌که (Craving for drug) تاراده‌یه‌که که به‌هر شتویه‌ک بیت هه‌ول‌ده‌دات نه‌و ماده‌یه به‌ده‌ست به‌یتنی! پتیرستی به‌رده‌وام به‌پاره بۆ دابین کردنی ماده‌که تاکی خورگر توشی کاری ناره‌وا ده‌کات! توژی‌نم‌وه‌ی گروپی پزیشکی ((جان‌هاپکینز)) له‌سالی 1971 پیشان ده‌دات که 12000 خووگری شاری ((بالتیمور)) سالانه بایلی 300 ملیون دۆلار کمل و په‌لی جوړاوجوریان له دوکانه‌کان دزیوه و دواي فروشتن به‌یک له‌سر سپی نرخی خوی، سه‌رفی کړینی ماده‌که‌یان کردووه!³¹.

4. **زیان بۆ عیال و کومه‌لگا:** ماده هوشبه‌ره‌کان له هه‌موو روویه‌که‌وه زیانی مادی و مه‌عنه‌وی هیه بۆ که‌سه‌که و بۆ کومه‌لگا به‌گشتی³²، واته له رووی ده‌روونی، کومه‌لایه‌تی، شابووری، فره‌هنگی و... راپورتی سیمیناری به‌ره‌نگاریونه‌وی ماده هوشبه‌ره‌کان له سالی 1985 له نپران پیشان ده‌دات: نه‌گه‌ر رۆژانه هه‌ر خووگریک 100 تومان خه‌رجی ماده سه‌رکه‌ره بکات نه‌وا رۆژانه 100 ملیون تومان زیانی ماددی به‌کومه‌لگا ده‌کات. نه‌گه‌ر هه‌ر خووگریک 5 که‌س له بنه‌ماله‌دا هه‌بی نه‌وا ته‌ندروستی ده‌روونی 5 ملیون که‌س ده‌که‌وخته مه‌ترسییه‌وه!³³.

30. اردوبای (علی): اعتیاد بلای قرن بیست - نشر گنجینه. تهران 1378، ل 17.

31. اردوبای، سه‌رجامی پینشو، ل 17.

32. بروهانه: شعبان (د. صباح کرم): جرائم المخدرات - المنصور، بغداد 1984، ل 35 و 36.

33. احمدی، سه‌رجامی پینشو، ل 188.

3- چه‌مکی خووگر

((خووگر)) یاخود (مودمن/ خووگرتو) نمو کمسه که له رووی د‌روونی و جه‌سته‌ییموه وابسته به یه‌کیک له مه‌وادی هوشبر ده‌بیت³⁴.

ریک‌خراوی تەندروستی جیهانی سر به نه‌تموه یه‌کگرتووه‌کان، ب‌م شتویه پیناسی ((خووگر)) ده‌کات، که نيمه‌ش وه‌کو پیناسی نیجرانی خ‌زمان پشی پیی ده‌بستین: ((خووگر)) نمو کمسه که به ه‌وی به‌کاره‌یتانی مه‌وادیکی هوشبر یا خود د‌رماتیک کیملی به شتویه‌کی ب‌م‌ده‌وام تووشی خووپینوه‌گرتن و وابسته‌بوون ده‌بیت³⁵. ه‌موه‌ها لهو پیناسیه دا، به‌کاره‌یتنه‌ره‌کانی مادده هوشبره‌کان (وه‌کو: توتن، مشرویتی الک‌حولی، تریاک، ح‌شیش، ه‌روین و ال. اس. دی و...) به تاکه‌کانی ن‌سروشتی و لاد‌ر ناو ده‌بات³⁶.

* پینوه‌ره‌کانی دم‌ستیشان‌کردنی خووگرتوو: لی‌ره باس له ه‌ندئ پینوه‌ره ده‌که‌ین که تاکی خووگرتوو له‌گه‌ل تاکی ساغ و سروشتی جیاده‌کاتمه‌وه:

زور جار خودی خووگر د‌اند‌ه‌نیت که خووگرتوو و پینوستی به مادده‌ی هوشبر ه‌یه، به‌لام به ه‌وی ه‌ندئ گور‌ان‌کاری د‌روونی و ک‌ومه‌ل‌یه‌تی و ره‌فتاری تیایدا، ده‌توانین بزاین که نمو تاکه خووگرتوو! ب‌و نمونه:

1- خووگرتوو خاوه‌ن له‌شیک‌ی لاواز و ره‌نگ‌یک‌ی زه‌رد و به‌سالا‌چوو و ره‌شی ه‌یه و د‌دانه‌کانی - ب‌م‌ده‌وام- ر‌زیو و زه‌رده.

2- ب‌چوک‌بوونی گلینه و ره‌شک‌وک‌ه‌ی چاوه‌کان، نیشانه‌ی خووپینوه‌گرتن، به‌لام نه‌ک نیشانه‌یه‌کی یه‌کلاک‌مه‌وه.

34. فدایی و سجادی، س‌رچاودی پینشو، ل9.

35. دانش (تاج‌زمان): مجرم کیست، جرم‌شناسی چیست؟- انتشارات کیهان، تهران 1384، ل267.

36. ستوده (د. هدایت‌الله): آسیب‌شناسی اجتماعی - انتشارات آوای نور، تهران 1384، ل188.

3- خوگر توو که سیکى بى نارام، هه لچوو، توو په و فشار و دلهره او کى پىوه دياره، که به شتو په کى له ناکاو ده گوږيت به سه خو شى و هيمنى و ناراميه کى ناشکرا.

4- حمز به گو شه گيرى و دوو بوونه وه له خرمان به تاييه تى له دايک و باوک، برا و خوشک، و به پىچموانوه حه ز له نزیک بوونه وه و تیکه ل بوون له گه ل براده رى نوئ و گوماناوى و نه ناس ده کات.

5- گوږانى کاتى خه وتن، درهنگ خه وتن له شم و درهنگ ههستان له به يانيان.

6- بهر زبوونه وهى خه رچى روژانه و داواکردنى پاره به شتو په کى به ره وام له دايک و باوک و خه لکانى تر.

7- داخستنى ده رگا له سه خر خى بو ماوه يى دريتژ بو نه وهى گوږانکارى له حاله ته کهى بشاريتته وه له خه لک.

8- گرنگى نه دان به ره والته و جوانى و خاوينى خوى، هه بوونى پرچى تیکه ل و پیکه ل، جل و به رگى پيس و...

9- زور بوونى هاتوو و چوى گوماناوى و بى نامانج و بى مانا.

10- زور خه وتن، خه موکى له گه ل شادمانى و خوشيه کى زور کاتى.

11- مانه وهى له راده به ده ره له تواليت.

12- زور قسه کردن، درو کردن، وادهى زورى بى به ما.

13- به کار هينانى ده رمانى ده ماره کان يان خه وهينهر، يان په يدا بوونى هه ندى نامرازى نوئ و گوماناوى بو به کار هينانى مه وادى هوشبهر له ژينگهى خووگر توودا.

- 14- گرنگی نهدان و فەرامۆشکردنی پیشو کار و خۆدزیهوه له ئەرکهکان به تایبەتی کاری چمستەیی وەکو وەرزش کردن!³⁷.
- 15- گرنگی نهدان به یاساکانی کۆمەلگا.
- 16- زۆر بوونی رێژەوی تاوانەکان، به تایبەتی دزی کردن له پینساو کپینسی ماددەیی هۆشبەر.
- 17- هەبوونی ژیاڵیکی نائەخلاقى و کەسایەتیهکی خۆپەرستانە، نەبوونی بەرپرسیاریتی و چاوەروانی زۆر له خەڵک، بەتایبەتی له دەورووبەری خۆی.
- 18- بەکارهێنانی بەرهەڵستکاری و گازانده و رەخنەى بەردەوام له خەڵک وەکو میکانیزمیکی بەرگری به شتوویهك که تاکەکانی کۆمەلگا به تاوانبەر و بەرپرسیاری نەهامەتیهکەى خۆیان دەزانن³⁸.

37. ستوده، سه‌رجاوهی پینشو، ل 190 و 191.

38. فرجاد (د. محمد حەین): آسب شناسی کجرویهایی اجتماعی - انتشارات قوهی قضائیه، تهران 1383، ل 147.

بەشى سىيەم: ھۆكەرەكانى خووپىۋەگرتن بە

ماددە ھۆشبەرەكان

ا. ھۆكەرە خوپیپەكان:

1- ھۆكەرە جەستەبى و بايۇلۇزىيەكان

2- ھۆكەرە دەرۋونىيەكان

ب. ھۆكەرە بابەتییەكان:

1- ھۆكەرى خىزانى

2- ھۆكەرە كۆمەلایەتییەكان

3- ھۆكەرە ئابۋورىيەكان

4- ھۆكەرە سىياسىيەكان

5- ھۆكەرە جوگرافىيەكان

6- ھۆكەرە ياسايىيەكان

بەشى سىيەم: ھۆكەرەكانى خويپتوۋىگرتن بە

ماددە ھۆشەرهكان

۱- ھۆكەرە خودىيەكان

ھېچ كاتىك يەك ھۆكار بە تەنھايى نابىتە ھۆى خويپتوۋىگرتن بە مەۋادى ھۆشەر، بەلكو چەننن ھۆكار پىكەمە دەستيان ھىيە لە سەرھەلئانى نەم دياردەيە، ياخود زەمىنەى گونجاۋ دەرەخسىنن بۆ تووش بوونى تاكەكان.

رىكخراۋى تەندروستى جىھانى ناماۋە بە سى ھۆكارى سەرەكى كىردوۋە: ((دەرمانى و فارماكوئۇزىكى))^{*} و ((تاكەكەس و كەسايەتى)) و ((كۆمەلەيەتى))³⁹. بەلام دەكرى بە شىۋەيەكى ووردەر - بە پشت بىستەن سەرچاۋە جۆراۋجۆرانە كە ھەمە - ھۆيەكانى خويپتوۋىگرتن بە ماددە ھۆشەرەكان بە دوو ھۆكارى سەرەكى ((خودى)) و ((بابەتى)) دابەش بىكىن كە لىرە دا باس لە ھۆكارەخودىيەكان دەكىن كە دەتواننن بىم خالانموى خواروۋە كورتىيان بىكەينەۋە:

۱- ھۆكارە جەستەيى و بايۇلۇزىيەكان

لىرەدا باس لە كاريگەرى بۆماۋىيى (الوراثة) و جىنەكان و نەۋاد (عرق) و رەگەز و تەمەن و حالەتى جەستەيى دەكەين:

- ھۆكارى بۆماۋىيى و جىنەكان: خويپتوۋىگرتنى دايىك و باوك، كاريگەرى راستەوخۇ ھىيە لە سەر مىندالەكان. نەم ژەھرەى كە لە ئەنجامى مەۋادى ھۆشەر لە جەستەيى دايىك و باوك دروست بىۋە، دەگوازىتەۋە بۆ جىنن و دەبىتە ھۆى خوۋگر بوونى جىنن بىمە ماددەيەى كە دايكەكى پىتى خوۋگرتىۋو

* فارماكوئۇزىكى: زانستى دەرمانسازى.

39. احمى، سەرچاۋى پىشور. ل196.

بووه⁴⁰. همدئى له زانايان وهكو ((گرا)) پييان وايه كه همدئى كس له ناو ميشكيان دا ماده ده كه كيمياوى به ناوى ((ناندرؤفين)) و ((سروئتؤين)) و ((دؤيامين)) نيه، كه تم جوړه كه سانه زياتر پنا ده بڼه ماده هوشبهره كان كه وهكو جينگره وه ده ژميردرتت بؤ نهم مه واده⁴¹.

- هوكارى نه ژاى: مهيل بؤ خوړپتوه گرتن له نه ژاده جوارو جوړه كان جياوازه. بؤ غوړنه زهره پسته كان و سپى پسته كان زياتر له رهش پسته كان تووشى ماده هوشبهره كان ده بن⁴².

- هوكارى ره گه زى: به پنى نامه كان و ليكولينه وه كان، ژنان كه متر له پياوان تووشى ماده هوشبهره كان ده بن. به لام ناسمواى نيگه تيفى خوړپتوه گرتنى ژنان به هيتره له خوړپتوه گرتنى پياوان⁴³.

- هوكارى ته مهن: له هر ناستيكي ته مهنى دا، نه گمرى خوړپتوه گرتن زوره. له و خيزانانئ كه دايك يان باوك، يا خود هردووكيان خوگر بن، نه وا مندالئ كه م ته مهنيشيان تووشى هه مان ماده ده بن و دواتر له گهل گموره بوونيان، جوړى ماده ده كه ده گوړن. به پنى نامارى ريخراوى ته مهنروستى جيهانئ (72٪) خوگره كان له سمرتاسمري دونيا دا له ژير ته مهنئ (25) سال دان! خوگره كان به شى زوريان - به جگمه كيشان ده ست پتده كمن و دواتر ورده و ورده به ووه ماده هوشبهره كان ده بن⁴⁴.

40. ساعى (بهروز): بررسى علل گرايش معتادان به مواد مخدر، پايان نامه ى كارشناسى ارشد، دانشكده ى علوم اجتماعى و تعاون، تهران 1370، ل 112.

41. آزمون (على): سبب شناسى اعتياد - مجلئ اجتماع درمان مدار، سال دوم، شمارئ 3، بهار 1384، ل 4 و 5.

42. تاج زمان دانش، سرچاوه پيشو، ل 276.

43. صفري (فاطمه): اعتياد و ژنان، تفاوتهاى جنسيئ در زمينه ى سو مصرف مواد و درمان آن - ستاد مبارزه با مواد مخدر، تهران 1381، ل 1 و 2.

44. تاج زمان دانش، سرچاوه ى پيشو، ل 276.

- باری جهستهیی: به کارهینانی دهرمانه نازاربه‌ر و خموهینه‌ره‌کان بۆ هندی له نه‌خۆشی و نیش و نازاری جهسته‌یی و ماندووبوون، نه‌و تاکانه‌ی زیاتر به‌روه خووبه‌گرته‌ن ده‌بات. به‌تابه‌تی نه‌وانه‌ی پیشه‌ی گرانیان هه‌یه و زۆر ماندو و ده‌بن و خمویان که‌مه. یا خود زی‌ده‌روژی کردن له‌په‌یوه‌ندی سیکسی ده‌بسته‌هۆی که‌م بوونی هینز و لاواز بسوونی توانای ده‌روونی تاکه‌کان، که‌هه‌موو نه‌وانه‌ی زیاتر له‌مه‌ترسی تووش بوون به‌مادده‌هۆشبه‌ره‌کان دان⁴⁵.

ماده‌هۆشبه‌ره‌کان به‌تابه‌تی پینکه‌هاته‌کانی تریاک له‌وانه‌یه‌ بۆ هتورکردنه‌وه‌ی هندی نازار وه‌کو: نازاری گه‌ده، قاچ، رۆماتیزم⁴⁶... له‌لایه‌ن پزیشکه‌وه‌ بدریت، نمو هتورکردنه‌وه‌ کاتیبه‌ و که‌سه‌که‌ بۆ دووباره‌ به‌کارهینان و له‌نه‌خامیشدا بۆ خووگرته‌ن راده‌کیشیت⁴⁶.

2- هۆکاره‌ ده‌روونییه‌کان

- نمو تاکانه‌ی که‌ به‌ده‌ست هندی نه‌خۆشی ده‌روونی وه‌کو ((نوروتیک)) و ((سایکۆتاتیک)) و ((هپو کسدریا)) و ((خه‌موکی)) ده‌نالتین، له‌پیناو نه‌هیشتنی فشار و دل‌ه‌راوکتی و کیشه‌ی ده‌روونی، زیاتر له‌مه‌ترسی تووش بوون به‌مادده‌هۆشبه‌ره‌کان دان⁴⁷.

- نه‌وانه‌ی که‌ کیشه‌ی ((کسه‌یه‌تی))یان هه‌یه، به‌تابه‌تی ((نیراده‌ی لاواز)) و ((شپه‌زه و کیشه‌ی زه‌ینی))، ((باوه‌ی به‌خۆنه‌بوون))، ((نه‌گوچان و هه‌لاتن له‌واقع و کیشه‌کانی ژیان))، ((نه‌هلی و گوشه‌گیری))، ((ده‌مارگیری و ناتارام)) و... هتد⁴⁸.

45. تاج زمان دانش، سه‌رچاوه‌ی پینشو، ل277.

* رۆماتیزم: نه‌خۆشیه‌کی جه‌ستیه‌ که‌ تووشی خوین و جومگه‌کانی له‌ش ده‌ییت.

46. آحمی، سه‌رچاوه‌ی پینشو، ل196.

47. سه‌رچاوه‌ی پینشو، ل196 تا 198.

48. تنی زاده‌(داریوش): اعتیاد، علل، پیشگیری و درمان - مجله‌ی اجتماع درمان‌مدار، سال دوم، شماره‌3، بهار1384، ل8 و9.

- هندی کس له ههست کردن به گونا، له خویان بیتار دهن و پهنا بۆ ماده ده
هۆشبهرهکان دهن⁴⁹.
- هندی کس بۆ تیرکردنی نارهزوو دهرنیه کانی وهکو: ((نارهزووی سیکسی))
و ((لهزوت و خوشی)) و ((سهرهخوپی و نازادی)) و... خووگر دهن.
- سهلت و ره به نه کان زیاتر تووش دهن.
- تیرکردنی (فزولی - Curiosity) و هزی مه عریفی و ههلسهنگاندنی هیزی
جهستهیی خۆی⁵⁰.
- ههسهپهتان به هۆی سهرنه کهوتن له قۆناغه کانی ژیان (هاوسه رگیری، به
دهستهپهتانی پاره، خویندن، خۆشه وستی و... هتد).
- هاوسه رگیری زۆره ملی.
- دووری له خیزان یاخود له دهستانانی کس و کاری تریک.
- له کاتی خزمهتی سهربازی⁵¹.
- تیروانین و ناراستی پۆزه تیقی به ماده هۆشبهرهکان، نه بوونی باوه و پتوهری
نایینی و مهزهیی، گرنگیدان به به ها و پتوهره کانی خۆی و ره چاو نه کردنی
به ها و پتوهره کۆمه لایه تیه کان، نه بوونی ههستی بهرپر سیاریتی⁵².

ب- هۆکاره بابه تیه کان

خووگرتن جۆریکه له نه خوشی کۆمه لایه تی. لهو سهرده مه دا که بارودۆخی
گرنجای کۆمه لایه تی بۆ ژیانیکی مرقۆی و پر له خۆشه وستی له بار نییه، به

49. یزدانی (د. غلامرضا): «اعتیاد چیست؟» له سایتی «اطلاع رسانی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران»: <http://www.police.ir/druqs/avarez.htm>

50. تاج زمان دانش، سهراوهی ینشو، ل 277.

51. مولوی (فاطمه): نگاهي به آسیب شناسی اعتیاد - سایتی نیترنیتی:
<http://www.dchq.ir/>

52. نارنجی ها (د. هومن): علل گرایش به سوء مصرف مواد مخدر - سایتی نیترنیتی:
<http://www.dchq.ir/>

شېمىيەك دەپىنىن مەۋقەكان لە يەكتەر دور بونەتەو و سۆزداری مەۋقەكەم بۆتەو و ناسلىش بەرقەرار نىيە، نانارامى، زۆربونى ھەز بۆ تۆلەنەستاندەو و دلەراۋكى، لەو بارودۆخەدايە كە مەۋقە بۆ سارىژكردنەو نىشەكانيان روو لە مادە ھۆشبەرەكان دەكەن. لەو جۆرە كۆمەلگايەدا رىئەى ماددە ھۆشبەرەكان بەرز دەپتەو. نەگەر سەيرى ھۆكارەكانى تووشبون بە ماددە ھۆشبەرەكان بكمەين، دەپىنىن كە جگە لە ھۆكارە خۇدەيەكان، چەندىن ھۆكارى بابەتى ھەن كە رۆلى سەرەكى لە ماددە ھۆشبەرەكان دەپىن:

1- ھۆكارى خىزانى

خىزان گەنگەرىن دەزگای پەرورەدەكردن و بەكۆمەلەيتى كردنى تاكەكانە... بۆيە جۆرى پەيوندى و جۆرى رەفتار لە ناو خىزاندا، دەورى سەرەكى لە راکىشانى تاكەكان بۆ ماددە ھۆشبەرەكان دەپىن:

- خوپیئەگەرتنى دايك و باوك، يان يەكتىك لە نەندامانى خىزان.
- خىزانى نانارام و شپەزە⁵³.
- نەخوتەندەواری و فەرامۆشكردنى دايك و باوك و نەبونى كونتروۆ و چاودىرى لە سەر منالان، پەرورەدى نادروستى منالان⁵⁴.
- بوونى دوو چىنى جياواز: نەبونى خۆشگوزەرانى ماددى و ھەژارى نابوورى خىزان، ھەرورەها بوونى رفاھى نابوورى و داھاتى باشى خىزان⁵⁵.
- پەيوندى لاواز لە نىوان نەندامەكانى خىزان، بە تايبەتى لە نىوان دايك و باوك و منالان، ياخود لە نىوان ژن و پياو.
- نەبونى باوەر و پابەندبوونى نايىنى لە ناو خىزان (لاوازى ورە) و گەنگەيدان بە شتە ماددىەكان.

53. احمدى، سەرچاوى پىشوو، ل200 و 201.

54. حسينى زاهدى (سید ولی): مقالە «اعتیاد و جوانان» - سایتى پىشوو.

55. برۆانە: فرجاد، سەرچاوى پىشوو، ل155 و 156.

2- ھۆکارە كۆمەلەيتىبەكان

- ھەببونى ماددە ھۆشبەرەكان لە ناو كۆمەلگا، بە شىۋەيەك كە تاكان بە دەستيان بىكەويت بە بى مۆلەتى پزىشك.

- ھەببونى نابەرابەرى و نايەكسانى، واتە بىبونى بەرەست لە نىوان چىنە كۆمەلەيتەكان. بۆ نمونە لە ئەمىرىكا بە ھۆى جىاوازى چىنايەتى، رىئەۋى ماددە ھۆشبەرەكان و خووگرەكان لە ھەمىو ولايتىك زياترە.

- بىنكارى، كە كىشەيەكى كۆمەلەيتە بە ھىزە و رىگا بۆ لادان بە تايبەتى بۆ ماددە ھۆشبەرەكان خوش دەكات. چونكە بىنكارەكان زياتر كاتى خۆيان لە قاۋەخانەكان و گەران لە گەل برادەرى خراپ و... دەبەنە سەر.

- گەشەكردنى لە رادەبەدەرى پىشەمازى و كاركردنى زۆرى كرىكاران و ماندورببونيان و...⁵⁶.

- نەببونى ھوشيارى كۆمەلگا لە سەر ماددە ھۆشبەرەكان و ناسەۋارە نىگەتەيەكانى.

- بى بەندوبارى نەخلاقى و لاۋازببونى باۋەپى نايىنى و بنەماكانى.

- نەخۆتەندەۋارى يا خود رىئەى كەمى خۆتەندەۋارى، ھەر ۋەك لىكۆلىنەۋى جۋاروجۋر پىشان دەدەن، نموانەى ناستى خۆتەندەۋارى بەرزيان ھەيە، كەمتر تەۋوش دەبن.

- ھەستان و دانىشتن لە گەل برادەرى خووگرتور.

- نامرازى راگەيانەن كە بە شىۋەيەكى تىرو تەسەلى ماددە ھۆشبەرەكان پىشان دەدەن كە ھەستى فزولەيت لە ناو خەلك دا دروست دەكات، بەتايبەتى لە لاي مىنالان و گەنجەكان.

56. ھەمان سەرچاۋە، ل 156 تا 157.

- کوچ کردن بۆ شاره گهره كان، كه جياوازي فرههنگي و خهه و خهههتي
بينگاني و دور كموتن له خزم و كهس، باري خراپي نيسته جي بسون و...
رينگا خوشكمرن بۆ مادهه هوشبهره كان.

- نه بووني خوشگوزهراني كۆمه لايههتي و خزمهتگوزاري پتيويست و گونجاو،
شويته كاني رابواردن و سهركه رمي و وهزشييه كان بۆ پر كردنه وهي كاتي
دستهه تالي خه لك به تاييههتي گهغه كان.

- هه نئي له تاكه كان، خوويته گرتن به كار دههين و كهو بهرهنگار بوونه وه
به رامبه به خيزان، پتيوه ره كان، داب و نهريته كان و... به گشتي سهركيشي
خيزان دژ به كۆمه لگا و خيزان به خوگر بوون پيشان دههه⁵⁷.

- نه بووني ووتاري نايني له لايهن مامۆستاياني نايني و نه زانيني زانباري
پتيويست سه بارهت به هه رام بووني مادهه هوشبهره كان به هه موو جوژه كانه وه.

3- هۆكاره ئابووريهه كان

خوويته گرتن له ناو هه موو تويز و چينه كۆمه لايههتيه كاندا ههيه:

- سهرمايه داره كان به هۆي هه بووني نيمكانيات و پاره و ساماني باش، له پيناو
لهزهت و خوشگوزهراني و چيژ وهگرتن، به تاييههتي له كاتي ميوانداري
بۆنه كان زياتر به رهو مادهه هوشبهره كان دههه.

- هه ژار و بينكاره كان، كه زۆر جار قلچاغچيهه كاني مادهه هوشبهره كان بۆ
به كار هينانيان له دابه شكردن و كرين و فروشتني مادهه هوشبهره كان، تووشي
خوويته گرتن دههه⁵⁸ و، دههه قورياني ناماغه كانيان.

57. بهروانه: فرجاد، سهرجاوهي پيشوو، ل 278 و 279.

58. تاج زمان دانش، سهرجاوهي پيشوو، ل 279.

- قەيرانى نابورى، كە زۆر جار لە دوای شەڕەكان دروست دەبێت و دەبێتە ھۆی ھەژاری خەلك و ئەوەش خۆی لە خۆی دا دەبێتە فاكترمىكى يارمەتیدەر بۆ ماددە ھۆشبەرەكان⁵⁹.

4. ھۆكارە سیاسییەكان

ھۆكارى سیاسىش نابى لە فراوانبوون و بلاووبونەوى دیاردەى ماددە ھۆشبەرەكان، لە بىر بىكەين:

- داگیركەران: يەكێك لە ھۆكارى راستەوخۆ و ناراستەوخۆى بلاووبونەوى ماددە ھۆشبەرەكان داگیركەران بوون بۆ پاشكەوتن و وابستە بوون و رازى بوون بە داگیركەران و و دەرهەجەكانى و بەرگرى نەكردن و بىر لە سەربەخۆى و نازادى نەكردنەوى، كە داگیركەران لە پشت ئەوەدا دەگاتە نامانجەكانى كە بریتىيە لە قۆرغكردنى سەرمایە و سامانى گەل و وولاتيان! بۆئەو: بازەرگانى تریاك لە لایەن بەریتانیا لە چين كاتى داگیركردنى چين بە ناویانگە، كە بریتانیای داگیركەر بە گورزی ماددە ھۆشبەرەكان، خەلكى چالاك و بە جم و جۆلى چینی كردە كەسانى پاشكو و ناقيام. دواتر بوو ھۆى شەر لە نیشوان خودى خەلك لە لایەك و لە نیشوان داگیركەر و بازەرگانەكانى تریاك كە لە لایەنگرانى داگیركەر بوون لە لایەكى دیکەوى ئەم وولاتەدا بە ناوى جەنگى ئەفون ((حرب الافيون)) ناسراو⁶⁰. راپۆرتى ريكخراوى تەندروستى جیهانى باس لەو دەكات كە ھەندىك ناوچە لە ھىند، تەیلەند، بەرازیل، پاكستان و ئەفغانستان، بۆ چاندن و بەرھەم ھێنانى مادە ھۆشبەرەكان تەرخان كراون و قاچاغچىيەكانى مادە ھۆشبەرەكان بە شتەوى جۆراوجۆر ئەم ماددەى بۆ سەرتاسەرى جیھان دەگوازەنەوى و كە زۆر جار دەستى يەكێك لە پىساوانى دەسەلات یان بەرپرستیكى دەولەتى تێكەڵاوى ئەو كارەى.

59. فرجاد، سەرچاوى پێشوو، ل159.

60. المغربى (د. سعد): ظاهرة تعاطى المخيش - دار الراتب الجامعية. بیروت 1984، ل19.

جینگای سدرسورمانه که که نارټکی گچکې وه کو هونگ کونگ نړیکې ده همار شوټنی کټشانه ی ماده هوشبهره کانی هیه، لهو که ناره رږانه 35 کس به تارانی قاچاغی ماده هوشبهره کان گیراون و له سدا هفتای بهند کراون⁶¹.

- پشتگیری هه ندئ وولات له بهر هه مه یتان و بازارگانی کردنی ماده هوشبهره کان؛ وه کو نه افغانستان، به تاییه تی له سدره می ((تالیان))، بږ غوونه له سالانی 1997 و 1998 له لوتکې دسه لاتنی تالیان، رټره ی بهرهمی ماده هوشبهره کان گه یشته 4800 تن که داهاته کې نړیکې 25 ملیارد دلار بوو⁶².

- دژیمتی نه ته وه یی؛ بږ غوونه له ((نیران)) دهبینن که ماده ی هوشبهر له هه موو شاره کانی دا تاوانکاریه کی گران و سزایه کی گرانی شی هیه، به لام له ((کوردستانی نیران)) دا جزړتک له نوزانی و ناسانکاری و تهغامز دهبینری و نازادیه کی نه وتو هیه له به کاره یتان و کرپن و فروشتن و بازارگانی کردنی نه م جزړه ممواده که وای لټه اتوو گه نجه کانی کوردی نیران که له به که مه کانی زانکو کانی تاران بوون و روحی نه ته وایه تیان به هیتز بوو، نیستا تووشی نمو نه خوشییه تیکدر و لاواز کمره بوونه و له ژیر دیواره کان و چوار ټیه کانی سنه و مه هاباد و بزکان و... بیکار دسوورټن و ده جوټین و به دوا ی نه ممواده دا وتلن. کاتی که سدرانی چمند خووگرتوومان کرد که له ناسایشی هملټیر گیرا بوون، یه کتیک لهوان ناشکرای کرد که ((اطلاعات)) ی نیران (ده زگایه کی نه منیه) رایسپاردم که ((تړیک)) له نیرانه وه بږ کوردستان به یتنم و مانگانه موجهیه کی دیاریکراوم بده نی!

61. اردوای (علی): گسترش جهانی اعتیاد - انتشارات کیهان. تهران 1379. ل125.

62. هاشمی (د. علی): سرجاوه ی ینشو، ل11.

5- ھۆکارە جوغرافىيەگان

يىڭىمى جوغرافىيىسى لى ھەندىي رولاتىدا كىتورول كىردىن و چاودىرى كىردىنى سنورەكان زەھمەت دەكات و دەست گىشىتن بو ماددە ھۆشبەرەكان و بازىرگانى كىردىن و كىرپىن و فرۇشتىنى ناسان دەكات. كەمتەر خەمى دەولەتانىش نەم ھۆكارە بەھىزىتر دەكات. بۇ ئىمۇنە: بىونى ((ئىران)) لى تەنىشت ((نەفغانستان)) و بىونى ((كوردستانىش)) لى تەنىشت ((ئىران)) يەككىك لى ھۆكارەكانى بىلۇبىنەمە و ئالوگۇز كىردىنى ماددە ھۆشبەرەكانە لى نىوان دوو سنورى ((ئىران و نەفغانستان)) و ((ئىران و كوردستان)) و تەنانت لى نىوان خۇدى ھەرىمى كوردستاندا!

6- ھۆكارە ياساىيەگان

قاچاغى مەواددى ھۆشبەر بە ھۆى گىشە كىردىنى تەكىنۇلۇزى، باندەكانى مافىيىسى و دەستە نەپتىنى و پىشت پەردەكان، نىستىا بۆتە دىاردەيەكى ئالوز كە ((نەتمەمە يەكگرتوۋەكان)) بە ((تاوانى رىكخراۋ))ى ناۋناۋە⁶³.

تا نىستىا چەندىن رىككەموتىن نامە و كونفرانسى نىيودەولەتى (ۋەكو: كۇنفرانسى شانگھەي چىن (1909)، رىككەموتىن ناماۋە لاھەي ھولەنسا (1912)، پەيمانى جىنىف لى سالىەكانى (1925) و (1931) و (1971)، نەتمەمە يەكگرتوۋەكان (نىويۇرك 1961) و...⁶⁴ سەبارەت بە ماددە ھۆشبەرەكان بىستراۋە و ھەمىويان ماددە ھۆشبەرەكان بە تاۋانكارى دەزانن، بە تايەتتى رىككەموتىننامەي كۇتايىسى ((كونفرانسى گىشتى نەتمەمە يەكگرتوۋەكان)) لى سالى (1984)⁶⁵، ھەمروەھا ((كونفرانسى نىيودەولەتى ماددە ھۆشبەرەكان و بازىرگانى قەدەغەكراۋ)) لى سالى

63. بىروانە: بوسار(ئىندە): بىزھكارى بىن الفلى، تىرجىمى نىگار رىخشانى - انتشارات كىتابخانەى گىنجى دانش، تىهران 1375، ل 73 تا 81.

64. بىروانە: شەبىان (د. سىباح كرم): سىرچاۋى بىنشور. ل 65 تا 75.

65. دانش (تاج زىمان): سىرچاۋى بىنشور، ل 237.

(1987) له شاری ښنا، که بیاننامیه کیان ده رکړد سهارت به بهرنگار بوونه وی ماده هوشبهره کان که به کارهینان و قاچاغ و بازرگانیکردن و بهرهمهینانی ماده هوشبهره کان به شتیکی نیاسلی و زیانبار له قهلم درا⁶⁶.

به شتیکی گموره به نديخانه کان له همورو ولتاندا هم تاقمه تاوانبارانه ده گریته وه، که یان نیتیمایان بؤ باندیکی قاچاغچیان همبوه، یانیش تاکیکی سهره خو و نارپکخواو بووه. بویه هوکاری یاسایش دوری زوره له سهره لښانی هم کیشه یه، وه کو:

- نمبونی یاسای گونجاو بؤ بهرنگاری بوونه وی له ماده هوشبهره کان: (بهرهم هینان، کرپین و فروشتن، ناماده کردن، گواستنوه، ده لالی، به کارهینان).

- لاوازی و که متمر خه می لایه نه په یوه نډیاره کان له جی به جی کردن یاساکان.

66. ستوده (د. هدایت الله): سرچاره ښشود، ل 187.

بهشی چوارهم: ناسه‌واری خووپیتومگرتن

۱- ناسه‌واری جهسته‌یی

۲- ناسه‌واری دهروونی

۳- ناسه‌واری خیزانی

۴- ناسه‌واری کۆمه‌لایه‌تی

۵- ناسه‌واری نابووری

به شی چواره دم: ناسمواری خوویتوه گرتن

1- ناسمواری جهستیمی

نه گهر خمرچی روزانه‌ی خووگرتیک رابگیری و له 10 تا 12 کاترمیر تیپیری، نمو تووشی کومه لیک ماک و ناسمواری جهستیمی ده بیت و ه کو: ناره حمتی، ده مارگری، دله راوکن، بن نارامی، پیکرین، هاتنی ناو له لوت و چاو، نیش و نازاری نغدامه کان، فشاری زور له پرپر، سک نیشه، بنی نیشته‌لی، ره شانه‌وی بهرد هوام، کز و لاواز بوون، سووکیوونی کیش... دواتر لهرزین و جولانی به هیز دمست پیسده کات و نه گهر مموادی پیوست نه گاتی، نم رهقبوون و لهرزینه کان بهرد هوام ده بیت له رادمیه که زور جار له گه ل ناسمواری نه خوشی خو ((صرع)) به هه له ورده گیری! نه گهر 2 تا 3 روز لاماده هوشبری نه گاتی، به تاییه تی نموانی که له سهرتای خوویتوه گرتن دان و له میژ نییه تووشبوونه، خوویتوه گرتنه کی لا ده چی و نامیننی، بسم مهرجه که تاک بتوانی بهرگی بگری! ⁶⁷ چونکه نه گه یشتن به ممواد نیشانه و ناسمواری همیه، به لام (مردن و له ناوچوون) نیه ⁶⁸. باشتین نمونه نهو خووگرانن که بهند ده کرتین و له بهند یخانه دا ناچار ده کرتین که واز بهینن و نامرن.

به لایم نه گهر واز نه هیتین هه دیریم به خوویتوه گرتنه کی بکاتی، هه دیریم هه دیریم ناسمواری نیشته‌لی جهستیمی ده بیت، له وانه وه کو:

- زهرد بوون و رزینی ددانه کان.

- هموکردنی دم و لیو.

67. ستوده، سرجاره پیشوو، ل 191.

68. فرجاد، سرجاره‌ی پیشوو، ل 160.

- که مېړونه‌وی د دردانی ناوی لیکه رژینه‌کانی ناو دهم.
- بېټه‌زې و لاوازی له‌ش و که مېړونه‌وی کیشی جه‌سته.
- نم‌زوکي بؤ پياو و نافره‌ت و لمبارچوون له ژنان.
- که مېړونه‌وی ناره‌زووی سټکسی.
- که موکورتي و ټټیکچوونی کؤنه‌ندامی ده‌مار.
- به مومېوونی جه‌رگ (کېد). واته ناتوانی نه‌نرمی پټویست برېژنیټ.
- زه‌ردووی و که مېړونه‌وی رژینه‌کانی ناو پانکریاس و ناسه‌واری نټگه‌تیفی تر له سمر ده‌زگای همرس.
- هه‌وکردن و ناوسانی گورچسپله‌کان و که موکورتي له پالتسانی میسر و سووتانه‌وی کؤنه‌ندامی دهره‌وی میز.
- هه‌وکردنی درېژخایه‌نی گه‌روو.
- برژنشیتی مزمن*.
- نه‌خویشی ناسم**، سیل، لیټانی دل، تنگه نه‌فوس و، سرگیزه.
- ووشکی پټست.
- جوړه‌ها شیربه‌نجه و وهستانی دل.
- نادیار بوونی زور له نه‌خویشیه مه‌ترسیداره‌کان به هزی که‌م بوونه‌ی همستی نیش و نازار.

* برژنشیتی مزمن: بریتیه له هه‌وکردنی بؤریه‌کانی هه‌ناسی خواری درېژخایین.
 ** نه‌خویشی ناسم: بریتیه له تمسکېوونی بؤریه‌کانی هه‌ناسه له‌ناو سییه‌کان نمیش به‌هزی لمرزی (الماسیه).

- نه گمر خووگر تروی له وچوره بیت که به دهرزی لیدان ماده که وهرده گرت،
نهوا له مهترسی نه خوژی ناپلزش دایه⁶⁹.

2- ناسواری دهروونی

هر وک پشتر ناماژه مان پیکرد، په کیک له هویه کانی خوپیته وگرتن بریتیه له وابسته می و بمترانه وی دهروونی به مাদده هوشبهره کانه (Psychological dependence). هر وک له بهشی هواره دهروینییه کان باسمان کرد، نه خوشییه دهروینییه کان په کیک له هویه کانی تووش بوونی مাদده هوشبهره کان، به تاییه تی نهوانه ی که ((کسایه تی)) بیان کامل نه بووه و گه شیان نه کردووه. نهوانه زیاتر له رووی دهروینییه وه به مাদده هوشبهره کان پابه ند و به ستراون تا له رووی جهسته یه وه! نه گمر تاکه کان به شیوه یه کی دروست و پوزه تیقی په روه رده بکرتین، هیچ کاتیک بز بالانس و هاوسه نگی دهروونی خوی په نا ناباته بهر مাদده هوشبهره کان. تاکه کانی خووگر ترو له دواي چهند سالتیک تووشی جزره ها نه خوژی دهروونی دهن که لیتره ناماژه به هندی لهوانه ده که یین:

- تیکچوونی په کسانی و هاوسه نگی دهروونی.
- گرنگی نه دان به به ها و بنه ها نه خلاقی و کومه لایه تییه کان.
- لاوازی له نیراده.
- نه مانی هستی بهر پر سیاریتی.
- دروست بوونی هستی دوژمنانه.
- بی نارامی.
- سه رکیشی و سه ریچیکردن.

69. پروانه: العیسوی، سرجاوهی پینشو، فصلی «آثار الضارة للتدخين»، ل 13 تا 38 - هرودها ستوده، سرجاوهی پینشو، ل 191 و 192 - هرودها سایتی اطلاع رسانی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، له نینترنیت:

- دل‌مراو کیتی به‌رده‌وام.
- گوشه‌گیری و تن‌هایی، سۆزی و بی‌زاری له خزم و کهس.
- خم‌وزبان.
- فرامۆشی و شپ‌زه‌یی له فیت‌بوون.
- نه‌خۆشی نورویتیک* و سایکۆپاتییک** و خه‌مۆکی...⁷⁰

3- ناسه‌واری خه‌یزانی

بوونی تاکیکی خووگرتوو له ناو خه‌یزانییک دا ده‌بیته هه‌وی ناسه‌واری نینگه‌تیقی جزواو جزو که لیتره به هه‌ندێ له‌وانه ناماژه ده‌کمین:

- تینکچوونی شیرازی خه‌یزان.
- لاوازی و کهم بوونه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کان له ناو خه‌یزان.
- په‌روه‌رده نه‌کردنی منداڵان به شیوه‌یه‌کی دروست و پۆزه‌تیقی.
- توندوتیژی و دروست کردنی کیشه له ناو خه‌یزان.
- کهم بوونه‌وه‌ی ناستی فره‌ه‌نگی کۆمه‌لا‌یه‌تی و نابووری خه‌یزان.
- به‌رزبوونه‌وی ریژه‌ی جیا‌بوونه‌وه‌ی ژن و میت‌رد.
- که‌م‌بوونه‌وه‌ی ریژه‌ی زه‌واج.
- دروست‌بوونی بیه‌مندوباری.

* نورتیک: برتییه له نه‌خۆشییه‌کی ده‌روونی ساده.

** سایکۆپاتییک: برتییه له نه‌خۆشییه‌کی نه‌خۆش هه‌ل‌سۆکه‌وتی نا‌ل‌م‌بار له‌گه‌ڵ ده‌رویه‌ره‌کیدا مومارمه ده‌کات، وه‌ک برادر و لێ‌پ‌س‌راو و مامۆستا ...

70. پ‌روانه: المغربی، سمرچاوه‌ی پ‌نشور، ل17- هه‌روه‌ها فرجاد، سمرچاوه‌ی پ‌نشور، ل160 و 161-

هه‌روه‌ها ستوده، سمرچاوه‌ی پ‌نشور، ل192 و 193- هه‌روه‌ها سایتی اطلاع رسانی ندوی

انتظامی جمهوری اسلامی ایران)) له نینترنێت: <http://www.police.ir/druqs/avarez.htm>

4. ناسمواړی کۆمه لایه تی

همروهك توژیښموی جزاوجۆر - و ټیښی ښمه وهكو توژیښموی کۆمه لایه تی - پیشان ده دات كه تاكي خووگرتوو له رووی پمومندیه کۆمه لایه تی هكان زۆر لاوازه و تاکیکی گوشه گیر و وهلاوه نراو و قیزه ون ده ژمیردریت! و جزوه ها کیشه و گرفتگی تر وهك: ټیکچوونی خیزان، ته لاق، هه ژاری، ټیکاری، دزی، خۆکوژی، کوشتنی ژن یان میزد و مندال، قاچاغ کردن و تووشی به ندریخانه بوون و...

ته نانت له کاتې ((هاوسمرگیریدا)) همر که سیک ناماده نابیت له گهل نهم جزوه تاگانه ژیاڼیکي هاویمش پیک بهیښیت! زۆر جار نهم که سانه له رووی پیسه و کارکردنیشه وه به هوې چمنین هۆکاری پیکه وه به ستر او تووشی ((ټیکاری)) ده بن. له ښران ټیستیک همیه به ناوی ((ټیستی ماده ده هوشبه ره کان)) که ناشکرا ده بیت چ که سیک خووگرتوو و ته نانت جزوی مواددی به کاره یتراویش دیار ده کات! نه گمر که سیک خووگرتوو بوو نه وا هیچ پیسه و کاریکي ناده نی، یاخود له سمر کاره که می دهره که ن!

همروهك ناماژه مان پیکرد، راسته وخو و ناراسته وخو کاریش ده کاته سمر ریژه ی تاوان و تاوانباران و به ندرکراوه کان⁷¹. چونکه ده بینین به شیکي - زۆر یان که م- له به ندرکراوه کان، تا که کانی خووگرتوو یان نه وانه ی کیرین و فروشتنی پیته کان، ده گریته وه!

همر که س له ناو همر کۆمه لگایه ک دا بۆ ماویمه کی زه منی و ته منیکي دیاریکراو تاکیکی به کاربره و کۆمه لگاش له زۆر روویسه وه سمرمایه گوزاری بۆ ده کات، وه کو بواړی: ته ندروستی، په روهرده و فیکرکردن، خزمه تگوزاریه

71. پروانه: شفرز (برنهاد): مېانی جامعه شناسی جوانان، ترجمه ی کرامت الله راسخ - نشرنی، تهران 1383، ل 23 تا 238.

جوارو جۆره كان و... بهو نومیده كه رۆژنك بیتیه تاكینکی به سود و
 بهرهمههینتر بۆ كۆمهلگایه كهی. بهلام نهوندهی له نزیكموه خووگرتووه كان
 دهیین و دهناسن، نهك تنها هیچ بهرهمهینکیان نییه، بهلكو بریتین له هندی
 مشهخۆر و بونهوهی بهكابه كه تنها زیان دهگهینسه كۆمهلگایان!

پیشتر ناماژه مان بهوه كرد كه له ناو ههر چین و توژی كۆمهلایهتیدا خووگرتو
 دهیین، بهلام پیمان وایه جۆری ((كار و پیشه)) پهیهندی به مهیل یان بۆ
 مهیلی بۆ مادده هۆشبهره كان هیه، نهگهر چی ناکرێ بلین: نهوه یاسایه كه و
 دهبی گشتگیر بکری! بۆ نمونه تاكه كانی خووگرتو له چینه بهرزه كان و
 خوشگوزهران دا زیاتر موزسیسه نه كان و نهوانه مۆزیکژهن، ههروه ها هندی له
 هونهرمه نه ناست نزمه كان پێکدههین، به تایهتی نهگهر لهو كۆمهلگایه دا،
 ((هونهر بۆ هونهر)) بیت، نهك له خزمهتی خهلك و كۆمهلگا!!⁷².

بهلام زۆربهی خووگرتووه كان بینکارن و نهگهر کارێکیش بکن، نهوا بریتیه له
 کرپن و فرۆشتن و دابهش کردنی مادده هۆشبهره كان! حهز له کار و خویندن
 ناکن، نهوهش کار دهکاته سهڕ پرۆسهی گهشه کردنی نابووری و كۆمهلایهتی و
 فهرهنگی كۆمهلگا، و ههروه ها كۆمهلیك ناسه واری تر كه له خوارهوه ناماژه
 به ههندیکیان دهکین:

- ههست به بهرپر سیاریتی نهکردن بهرامبهر به كۆمهلگا.
- لاواز بوونی پهیهه ندیه كۆمهلایهتییه كان و نهمانی نینتسا بۆ نهتسه و
 حکومهت و كۆمهلگا به گشتی.
- بهرز بوونهوه و فراوان بوونی ریژهی تاوان و تاوانباران و بهندکراوه كان.
- بلایو بونهوهی نهخۆشییه درمه كان و مهترسیدار و هك: نایدز و هپاتیت و...

72. نمونهی نمو جۆره هونهرمه ندانه له سالی 2006 له رۆژنامه کاتان بینی که چون به هزی مادده
 هۆشبهره كان گیران!!

- بیته‌شبوونی نه‌وی ناینده له پ‌روه‌ده‌ی دروست و گونجاو.
- دروست بوونی پیشمی درۆ.
- کم بوونه‌وی ناستی بژێوی و خوشگوزهرانی کۆمه‌لایه‌تی.
- نه‌مانی متمانە له نیتوان خه‌لك.
- كه‌مبوونه‌وی ناسایش له نیتوان خه‌لك و...

5- ناسه‌واری ئابووری

ناسه‌واری ئابووری، به‌شێکی تری ناسه‌واره‌کانی مادده‌ هۆشبه‌ره‌کانه که هم به سه‌باره‌ت تاک و هه‌میش کۆمه‌لگا گرنگیه‌کی زۆر هه‌یه. چونکه تاکي خووگرتوو ناتوانی کار بکات (به هۆی نه‌بوونی هێزی کار و هیچ به‌ره‌مه‌ییکی نابیت). یاخود به هۆی تالانی مادده‌ هۆشبه‌ره‌کان، به‌شێکی زۆر یان کم له ژيانی خۆی له ناو زیندان دا ده‌باته‌ سه‌ر، نه‌وه‌ش خۆی له خۆیدا هه‌م کێشه‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تیه و هه‌میش ئابووری.

جگه له‌وه زۆریه‌ی نهم مه‌واده له‌ رووی ئابووریسه‌وه زۆر به‌نرخ و نایابن! تاکي خووگرتوو ناچاره‌ هه‌رچی هه‌یه له‌ پیتاو به‌ ده‌ست هێنانی نهم ماده‌یه‌دا - بۆ شتیکی کم، تهنانت مسقالتیک (Fix) پاریه‌کی زۆر سه‌رف بکات⁷³. بۆیه زۆریه‌ی داهاتی ناکی و خێزانی خۆی له‌و به‌راوه‌دا دوکهل ده‌کات و تووشی خساره‌تی تاکي و خێزانی و تهنانت نه‌ته‌وه‌یی ده‌بیت.. بۆ نمونه: له‌ نه‌مه‌ریکا نزیکه‌ی 14 ملیۆن که‌س خووگرتوو هه‌ن که به‌ به‌رده‌وام به‌کێک له‌ ماده‌ی هۆشبه‌ره‌کارده‌هێتن و زیاتر له‌ 50 ملیارد دۆلار سالانه‌ خه‌رجی نهم مه‌واده‌ ده‌کهن!⁷⁴.

73. آبادینسکی (ه‌وارده‌): جامعه‌ شناسی مواد محتر، ترجمه‌ی محمد علی زکریایی - ستاد مبارزه با مواد محتر، تهران 1382، ل 16.

74. برومند (د. شهزاد): بررسی اقتصادی رفتار مصرف کنندگان مواد محتر - ستاد مبارزه با مواد محتر، تهران 1383، ل 2.

ده کړئ ناسمواری نیتگه تیښی نابووری بېم خالانموی خواره وه کورت بکهینه وه:

- خمرجی زور له کړین و بده دست هینانی مواددی هوشبهر.

- خمرجی درمان و راگرتنیان له شویته پمپوهنداره کان.

- که مېبونموی ریژې بمره مهیتان.

- خمرجی بمره نگاری مادده هوشبهره کان له سنوره کان و له ناو شاره کان.

- خمرجی دادگاگان و پاریزه ران.

- سمره نجام که مېبونموی داهاتی تاکه کس و ختیزان و کز مه لگا.

دەروازەى دووھەم: لايەنى مەيدانى

بەشى پىنچەم: ئىجرائاتى مېتۇدى لىكۆلىنەو

1- مېتۇدى لىكۆلىنەو

2- كۆمەلگا و نموونەى لىكۆلىنەو

3- بوارەكانى لىكۆلىنەو

4- ئامرزەكانى كۆكردنەو زانىارىيەكان

به‌شی پینجه‌م: نیجر انانی میتودی لیکۆلینه‌وه

1- میتودی لیکۆلینه‌وه

له به‌شی مه‌یدانی لیکۆلینه‌وه که مان میتودی (Case study) «لیکۆلینه‌وه‌ی (بار) مان هه‌لبژارد، چونکه ته‌نها ((6)) نمونه‌مان هه‌بوو.

میتودی «لیکۆلینه‌وه‌ی (بار)» یه‌کێک له میتۆده‌کانی لیکۆلینه‌وه‌یه له زانسته کۆمه‌لایه‌تی به‌ تلبه‌تی زانسته ره‌فتاریه‌کان، که بریتیه له کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری سه‌باره‌ت به‌ حاله‌تیکی دیاریکراو⁷⁵.

نهم میتۆده کاتێک به‌کار دێت که ژماره‌ی نمونه‌ی لیکۆلینه‌وه که م ییت و نه‌توانی پرسیارنامه به‌ کار به‌یتنی. بۆیه توێژه‌ری کۆمه‌لایه‌تی چهند نمونه و حاله‌تیکی دیاریکراو وهرده‌گری و له چهندین لایه‌نه‌وه لیده‌کۆلیته‌وه. نامانجی سه‌ره‌کی له‌و میتۆده‌دا تپینیکردنی گشتی ره‌ه‌نده جیا‌جیا‌کانی حاله‌تی لیکۆلینه‌وه‌که‌یه و دواتر شیکردنه‌وه‌ی نهم تپینیا‌نه‌یه. بۆیه لیکۆلینه‌وه‌ی بار میتۆدیکی چۆنیه‌تییه و جه‌خت له‌سه‌ر پرۆسه‌کان و هۆکاره‌کان و تیگه‌یشتن و شیکردنه‌وه‌یان ده‌کاته‌وه. نمونه و حاله‌ته‌که به‌شیویه‌که هه‌لده‌بژیری که نیشانده‌ری بارودۆخی گشتی لیکۆلینه‌وه‌که‌یه یاخود نمونه له‌و دیارده‌یا‌نه‌یه که توێژه‌ر ده‌یه‌وی به‌ شیویه‌کی قوول لیکۆلینه‌وه‌یان له‌سه‌ر بکات⁷⁶.

نامانجی توێژه‌ری کۆمه‌لایه‌تی له به‌کاره‌ینانی میتودی لیکۆلینه‌وه‌ی بار نه‌ویه که وه‌لامی نه‌و پرسیارانه بناته‌وه: بۆچی و چۆن نهم دیارده‌یه سه‌ریه‌ه‌لناوه؟ یاخود چی روویداوه؟ بۆچی روویداوه؟ و چۆن روویداوه؟⁷⁷.

75. دی ولس (دی. ای): پیمایش در تحقیقات اجتماعی. ترجمه‌ی هوشنگ نابیی - نشرنی. تهران 1383، ل 15.

76. سرمد (د. زهره) و نه‌وانی تر: روشهای تحقیق در علوم رفتاری - نشر آگه. تهران 1383، ل 89.

77. سرچاره‌ی پیشوو، ل 90.

2- کۆمه‌لگا و نموونەى لىڭكۆلىنەوه

((كۆمه‌لگای لىڭكۆلىنەوه)) برىتيه لىو كومه‌لگايەى كە تۆيزۆهرى كۆمه‌لايەتى تىدا لىڭكۆلىنەوهى خۆى نەجام دەدات و نموونەى لىڭكۆلىنەوهى تىدا هەلدە بۆيرىت. كۆمه‌لگای لىڭكۆلىنەوه كەمان برىتى بوو لە ((ناسايىشى گشتى هەولير)) چونكە تەنها لىو شۆتە دا هەندى خووگرتوى بەندكراو هەبوو كە ژمارەيان ((6)) كەس بوو. لە ((زىندانى محطە)) هەندى بەندكراوى تر هەبوو، بەلام شەوان خووگرتوو نەبوو، بەلكو قاچاغچى ماددە هۆشبەرەكان بوون، واتە نەوانەى بازىرگەنى وكرپىنى و فروشتن بەم مەوادە دەكەن ياخود لە نمو دىوى كوردستان كە لە نيرانەوه دەبەيتن.

3- بوارمەكانى لىڭكۆلىنەوه

1. بولايى مەوتى: برىتيه لىو خووگرتووانەى كە لە ناسايىشى هەولير بەندكراون.
2. بولايى مەوتى: برىتيه لە ناسايىشى گشتى هەولير، شۆينى راگرتىخووگرتووەكان.
3. بولايى گەلى: لىڭكۆلىنەوه كەمان دەستى پىنكرد لە رىكەوتى 2006/4/12 تاكو 2006/5/28.

4- نامزەمەكانى كۆكردنەوهى زانىارىيەكان

لە مەتۆدى لىڭكۆلىنەوهى بار دا تۆيزۆهرى كۆمه‌لايەتى دەتوانى 3 نامزەى كۆكردنەوهى زانىارى سەبارت بە باسەكەى بەكار بەيتن كە برىتين لە: ((پرساينامە))، ((چاوپىكەوتن)) و ((تېبىنىكردن))⁷⁸. كە نىمە بە حوكمى تۆيزۆينەوه كەمان دوو نامزەى چاوپىكەوتن و تېبىنىكردنەوه بە كار هيتاوه:

78. دى واس، سەرچاوى پىشوو، ل16.

گرنه‌ترین نامرزی کۆکردنه‌وی زانیاریه‌کانه که له زانسته ره‌فتارییه‌کان به تاییه‌تی له ده‌رونناسی دا به‌کاردیت. تبیینی کردن بریتیه له زانین و به‌راورد کردن و وه‌سف کردن و نووسینی هه‌موو نه‌و شتانه‌ی که رووده‌ده⁷⁹.

هه‌موو زانسته کۆمه‌لایه‌تیه‌کان به ((تبیین‌کردن)) ده‌ست پیده‌کهن و به‌وه‌ش ته‌واو ده‌بن، تاییه‌قه‌مندی سه‌ره‌کی تبیین‌کردن، ((راسته‌خۆ)) بوونه، چونکه ده‌کری لیکۆلینه‌وه‌ی ره‌فتاری تاکه‌کان به شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ بکرتیت و نیت پتویست ناکات توێژه‌ر سه‌باره‌ت به ره‌فتار و هه‌لسوکومتی تاکه‌کان له خه‌لکانی تر پرسیار بکات. بۆیه له‌م رینگایوه ده‌توانی سه‌ره‌تایی ترین زانیاری وه‌ریگری⁸⁰.

نامرزی تبیینی کردن به ده‌ره‌جی سه‌ره‌کی ده‌بیت که بریتین له:

((تبیینی کردنی ساده)) (Simple Observation) که زیاتر به‌شیویه‌کی له خۆوه‌یی له بارودوخیکی سروشتی دا به بی به‌کار هینانی نامرزی میکانیکی وه‌کو تۆمارکراوه‌کان و کامیرا ... نه‌نجام ده‌بیت و زیاتر له لیکۆلینه‌وه‌ی به‌رای به‌کاردیت. که‌چی ((تبیین‌کردنی ریک‌خراو)) (Systematic Observation) زانستیانه‌تر و به به‌رنامه‌تر و ئاراسته‌کراوه که تاییدا ((کات)) و ((شوین)) دیار ده‌کری و له‌وانه‌یه نامرزی میکانیکی بۆ تۆمارکردنی ده‌نگ و وینه‌گرتن به‌کاربیت⁸¹. که نیتیه له لیکۆلینه‌وه‌که‌مان نهم جوژه تبیینی کردنه (واته جوژی ریک‌خراو)مان به‌کار هیناوه، چونکه پیشتر پرسیارمان ناماده کردبوو، کات و

79. س‌ر‌م‌د و نه‌وانی تر، سه‌ر‌چاوه‌ی پینشو، ل 151.

80. فرانکفورد (چاوا) و نه‌ج‌م‌ی‌اس (دیوید): روشهای پژوهش در علوم اجتماعی. ترجمتی د.فاصله لاریجانی و نه‌وانی تر، انتشارات سروش، تهران 1381، ل 296.

81. الرفاعی (د. أحمد حسین): مناهج البحث العلمي - دار وائل، عمان 1999، ل 221 تا 224.

شۆئینی تئیبینی کردن دیاری کرابوو، به شیوه یه کی ریکخراو زانیاریه کان و تئیبینی یه کانمان نووسی. بۆ ئه وونه حالاتی رهوالهتی جهستهیی و دهروونی یه که به یه که له خووگرتهوه کانمان نووسی.

2- چاوپێکهوتن: (Interview)

یه کێک له گرنگترین نامرازی کۆکردنهوهی زانیاریه که توێژه دهتوانی راستهوخۆ له گهڵ تاکی لیتوێژه دابنیشیت و گفتوگو بکات و دواتر به شیوه یه کی وورد توێژینهوهی بابهتهکانی نادیار بکات و هۆکارهکانی دهست نیشان بکات.⁸²

چاوپێکهوتن، په یوهندی له نیتوان دوو کهسه له بهره ده یه کهتر. لهو حالهته دا توێژه پرسیارهکانی خۆی که پیشتر ناماده کراون له لیتوێژه دهپرسی، پرسیارهکان و وشهکان و شتوای ناراسته کردنیان، جوۆی نه نجام دانسی چاوپێکهوتنی دیار دهکهن.⁸³

چاوپێکهوتنیش دوو جوۆه که بریتین له: ((چاوپێکهوتنی ریکخراو)) و ((چاوپێکهوتنی ناریکخراو))، که ههریهکیان تلبهقهندی خۆی ههیه⁸⁴ و، نیتمه له کاتی سهردانی ((ناسایشی گشتی ههولیر)) که له گهڵ 6 تاکی خووگرتهوو چاوپێکهوتنمان نه نجام دا، جوۆی ریکخراومان به کار هینا. چونکه پرسیارهکان پیشتر ناماده کرابوون و ههریه که لهو خووگرتهوانه وهلامی هه مان پرسیاریان ده دایهوه به شیوه یه که که دهقاو دهق پرسیارهکان بۆ هه موویان هاورهش و یه کسان بوو.

82. سهرمد و نهوانی تر: سهرچاوهی پیشوو، ل 149.

83. فرانکفورد و نهجیاس، سهرچاوهی پیشوو، ل 334.

84. برهانه: سهرچاوهی پیشوو، ل 334 و 335.

به‌شی شه‌شهم: خستنه‌روو و شیکردنه‌وه‌ی زانیاریه‌کان

1- خستنه‌رووی زانیاریه‌کان

2- دمرمنجامه‌کان و پیشنیاره‌کان

بهشی شه‌شه‌م: خستنه‌روو و شیکردنه‌وه‌ی زانیارییه‌کان

۱- خستنه‌رووی زانیارییه‌کان

نیستا یک به یه‌ک له و خووگرتوانه‌ی (که هه‌مرویان پی‌او برون) و له نایشی گشتی هه‌ولیر (چاوپیکموتن) مان له‌گه‌ل کردوون و کۆمه‌لێک پرسیری گشتی و تایبه‌مان ناراسته‌کردن، له خواره‌وه وه‌لامه‌کانیان ده‌خه‌ینه‌روو و دواتر شیان ده‌که‌ینه‌وه:

۱- لیکۆلینه‌وه‌ی باری یه‌که‌م

ته‌مه‌م (23) ساله و هیشتا ژم نه‌هیناوه.. نیستا دانیشتوی قه‌زای (دی‌نام و له خانویه‌کی کرێ دام.. پینشت ناواری ((نیران)) بووم له سالی (1983) و له شاری ((نیسه‌هان)) نیشته‌جی بووین و له سالی (2005) گه‌راومه‌توه.. ته‌مه‌م (11) سال بوو که قوتا‌بخانه‌م به جی هیشت و نیستا ناستی خوینده‌واریم ((سه‌ره‌تلیه)). پینش که بکومه ناو زیندان (واته نمو کاته که له نیران بووم)، کاری نازادم ده‌کرد و کرێکاری ناسایی بووم.. داهاتی مانگانه‌م (250000) تومانی نیرانی (نزیکه‌ی \$270) بوو.. هۆی نه‌وه‌ی که هاتومه‌ته ناو زیندان، به‌کاره‌ینانی ماده‌ه هۆشبه‌ره‌کان بوو له دینا.. یه‌که‌نجار که به کارم هینا به‌ر له (3) سال پینش بوو که به‌هۆی دوو براده‌رم له نیسه‌هان فیری ماده‌ه هۆشبه‌ره‌کان بووم.. زۆر هاتوو‌چۆی نه‌وانه‌م ده‌کرد و به قسه‌ی وایم کرد، ده‌یان‌گوت: زۆر خۆشه و حاله‌تیکێ خه‌یالیت بۆ دروست ده‌کات!.. پینش له ماده‌ه هۆشبه‌ره‌کانیش ((جگه‌رمه)) به‌کار ده‌هینا، رۆژانه (20) دانه.. نیستاش ((جگه‌ره)) و ((تریاک)) به‌کار ده‌بهم.. له رێگای کیشان، هه‌ندێ جاریش له ناو ((چای)) ده‌که‌م و ده‌بخۆمه‌وه. مانگانه‌ نزیکه‌ی (60000) تومان (\$70)م به

ترياك ددها... دهمزانی که به کار هیتانی نهم جوړه مه واده ده بیه هوی خوویته وگرتن، به لام به راستی نه مدهزانی که ناسه وار و دهره نجاهه کانی نه و نه ننگه تیغی و زهره مه نلن... په پوهندی کومه لایه تیم له گهل دایک و باوکم زور باش نه بوو، به تاییه تی له گهل برام... خیزانی نیمه له روی نایینیسموه زور پابه نه نه بوون. من هیچ ناگاداری نه و نه بووم که ناین رنگره له بهردهم به کارهیتانی ماده هوشبهره کان، واته نه مدهزانی نیسلام حرامی کردوده... به لام دهمزانی که شتیکی ناقانونیه و نه گمر بیتو ناشکرا یم، ده مگرن!... دست به تالی خوم زیاتر به کیشانی مه واد و خوتن پر ده کرده، نیستاش زور په شیماتم!... بز نه و خه لکانی دیکه به تاییه تی گه نجه کان وه کو من تووش نه بن، پیمان ده لیم:

1. نه وانی که نه و کاره ده کم، هه لیه کی گه وړه ده کم!
2. نه وی که نه و کاره ده کات، سزا بدریت و بخریته ناو زیندان و نازادی نه کم!
3. نیراده یان هم بیت و جگړه و ترياك فیه بده!

2- لیکولینه وهی باری دووم

تمه نم (23) ساله و هیتا ژم نه هیتاوه... نیستا دانیشتوی قه زای (دیانا) م و له خانویه کی کرئ دام... پیشر ناواری ((نیران)) بووم و له شاری ((نیسه هان)) نیسته جی بووین و له سالی (2000) گه راومه تمه... تمه نم (17) سال بوو که قوتا بخانه م به جی هیت و نیستا ناستی خوینده واریم ((ناوهندیسه)). پیش که بکومه ناو زیندان، پیشمرگه بووم و بهردهستی باوکم بووم که کاری چیتا لیتنم ده کات بز باره گای پیشمرگه کان... داهاتی مانگانه م (225000) دیناری نوئ (تزیکه می \$150) بوو... هوی نه وی که هاتومه ته ناو زیندان، به کارهیتانی ماده هوشبهره کان بوو له دیانا... به کم جار که به کارم هیتا له سالی (2002) بوو له دیانا که به هوی برادره م که خمیشم بوو، فیر کرام... نویش چمند برادره ی هه بوون که هه موویان خو وگرتوو بوون، نه وانی له نیران

خوگر بیون.. پیش له ماده هوشبهره کانیس ((جگهره)) به کار دهینا، رۆژانه (40) دانه.. نیتاش ((جگهره)) و ((تریاک)) و ((هرونین)) و ((حشیش)) به کار دهیم.. تریاک و حشیش له ریځای کیشان، هرونین له ریځای دهرزی لیدان. مانگانه نریکهی (30000) دینار (20\$)م به هرونین ده.. ده مزانی که به کار هینانی هم جوړه موادده ده بیته هوی خوړپوه گرتن بووم، به لām نه مده زانی که ناسموار و دهره نجامه کانی نموده ننگه تیغی و زهره رهنه نیدن.. پیوه نندی کومه لایه تیم له گمل دایک و باوکم باش بو، باوکم هموو شتیکی که ده مویت بوی فراهه ده کردم. خیزانی نیمه له روی نایینیوه زور پابه ند نه بوون و لاواز بوون. من هیچ ناگاداری نه وه نه بووم که نایین ریگره له به ردهم به کار هینانی ماده هوشبهره کان، واته نه مده زانی نیسلام حرامی کرده وه، چونکه گرنیم بهو شتانه نه ده.. به لām ده مزانی که شتیکی نایاساییه و نه گمر ناشکرا یم، ده مگرن!.. دست به تالی خوم زیاتر به گه ران له گمل براده کاتم پي ده کرده وه، نیتاش زور په شیمانم!.. بۆ نموهی خه لکانی دیکه به تایبه تی گه نجه کان وه کو من تووش نه بن، پتیا ن ده لیم:

1. بهرامبری نه وان بوه ست که به کاری دهینن!
2. بهرامبر نه وانیش بوه ست که هم جوړه ماده له سنوره کان دهینن!

3- لیکوالینه وهی باری سییم

ته مغم (29) ساله و ژنم هیناوه و خاوه مندا لیکم.. نیستا دانیشتوی قه زای (دیانا)م و له خانویه کی کری دام.. پیشتر ناواری ((نیران)) بووم و له شاری ((ورمی)) نیشته جی بووین و له سالی (2005) گه راومه ته وه.. هتا ((ناوه ندی))م خویندوه. پیش که بکه ومه ناو زیندان (واته نه و کاته که له نیران بووم)، کاری نازادم ده کرد و کاشیکار (وه ستای کاشی) بووم.. داهاتی مانگانه م (750000) دیناری نوی (نریکه ی 500\$) بوو.. هوی نه وهی که هاتومه ته ناو زیندان،

4. لیکۆلینه‌وه‌ی باری چواره‌م

ته‌مه‌م (34) ساله و خێزاندایم و (2) مندالم هه‌یه .. ئێستا دانیشتوی قه‌زای (بنه‌سلاوه‌)م و خانوو ه‌ی خۆمه‌ .. پێشتر ئاواره‌ی ((نێران)) بسوم و له‌ شاری ((جه‌رم)) نیشته‌جێ بووین و له‌ سالی (2000) گه‌راومه‌ته‌وه‌ .. ته‌مه‌م (13) سال بوو که قوتابخانه‌م به‌ جێ ه‌ینشت و ئێستا ئاستی خوێنده‌واره‌یم ((سه‌ره‌تاییه‌)) .. پێش که بکه‌ومه‌ ناو زیندان، پێشمه‌رگه‌ بسوم .. داهاتی مانگانه‌م (230000) دیناری نوێ (نزیکه‌ی \$150) بوو .. ه‌ۆی نه‌وه‌ی که هاتومه‌ته‌ ناو زیندان، به‌کاره‌یتانی ماده‌ ه‌ۆشبه‌ره‌کان بوو له‌ بنه‌سلاوه‌ .. یه‌که‌جار که به‌ کارم ه‌ینا به‌ر له‌ (3) سال پێش بوو که به‌ه‌ۆی (5) براده‌ر فێری بسوم .. زۆر هاتووچۆی نه‌وانه‌م ده‌کرد و فریوی قسه‌کانیانم خوارد! بۆ نمونه ده‌یانگوت: هه‌ست به‌ ه‌یج کێشه‌یه‌ک ناکه‌یت! .. پێش له‌ ماده‌ ه‌ۆشبه‌ره‌کانیش ((جگه‌ره‌م)) به‌کار ده‌ه‌ینا، رۆژانه (20) دانه . ئێستاش ((جگه‌ره‌)) و ((تری‌ک)) به‌کار ده‌بم . له‌ رێگای کێشان . مانگانه‌ نزیکه‌ی (250000) توماس (\$160)م به‌ تری‌ک ده‌دا .. نه‌مه‌ه‌زانی که به‌کار ه‌یتانی نه‌م جۆره‌ مه‌واده‌ ده‌بیته ه‌ۆی خوێنده‌گرتن بووم، هه‌روه‌ها نه‌مه‌ه‌زانی که ئاسه‌وار و ده‌ره‌نجامه‌کانی نه‌وه‌نده‌ نینگه‌تیفی و زه‌ره‌مه‌ندن .. په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تیم له‌گه‌ڵ خێزانه‌م خراپ بوو، به‌ تایبه‌تی له‌گه‌ڵ هاوسه‌ره‌که‌م دوا‌ی نه‌وه‌ی که خووگرتوو بووم، جاری‌ک هه‌ولێ خۆکوژی دا، ه‌ینزی سێکسیم نه‌ماوه‌! .. خێزانی ئێمه له‌ رووی نایینییه‌وه ه‌یج پابه‌ند نه‌بوون . من ه‌یج ناگاداری نه‌وه نه‌بووم که ئه‌لین رێگه‌ره له‌ به‌رده‌م به‌کاره‌یتانی ماده‌ ه‌ۆشبه‌ره‌کان، واته نه‌مه‌ه‌زانی نی‌سلام هه‌رامی کرددوه، بۆ من ئه‌لین ه‌یج مانایه‌کی نه‌وتوی نه‌بوو .. به‌لام ده‌مه‌زانی که شتیکی نایاسایه و نه‌گه‌ر بیتو ئاشکرا ب‌م، ده‌مگه‌رن! .. ده‌ست به‌تالی خۆم زیاتر به‌ کێشانی مه‌واد و ته‌ماشاکردنی سه‌ته‌لایت پ‌ر ده‌کردوه، ئێستاش زۆر پ‌شیمانم! .. بۆ نه‌وه‌ی خه‌لکانی دیکه به‌ تایبه‌تی گه‌نجه‌کان وه‌کو من تووش نه‌بن، پ‌یانی ده‌لێم:

1. خەلك ناگايان لە خۆ ييت، هەر كە كيشايان تووش دەبن!
2. نەگەريش تووش بوو، ئەوا مالى كاۆل دەييت!

5- لايكۆلنەوێ بەرى پينجەم

تەمەنم (30) ساڵە و خێزاندارم و (2) منداڵم هەیە.. ئێستا دانیشتووی قەزای (بەسلاو)م و لە خانوویەکی کرێ دام.. پیشتەر ناواری (نێران) بووم و لە شاری (شێران) نیشتەجێ بسوین و لە سالی (2004) گەراومەتەوه.. قۆناغی (نامادەیی)م تەواو کردووه.. پێش کە بکۆمە ناو زیندان، پێشەڕگە بسووم.. داھاتی مانگانەم (330000) دیناری نوێ (نزیکی 220\$) بوو، بەلام لە نێران لە نەواییەکم نیش دەکرد.. هۆی ئەوەی کە هاتوومەتە ناو زیندان، بەکارھێنانی ماددە ھۆشبەرەکان بوو لە بەسلاو.. یەکەجار کە بە کارم هێنا بەر لە (3) ساڵ پێش بوو کە بەهۆی (7) برادەرم لە شێراز فێری ماددە ھۆشبەرەکان بووم، هەر لەو نەواییەدا فێر کرا.. زۆر حەزم دەکرد بزانم ئەو ماددەییە چییە کە نەوندە بای لێ دەکرێ.. پێش لە ماددە ھۆشبەرەکانیش ((جگەرەم)) بەکار نەدەهێنا.. ئێستاش ((ترياک)) بەکار دەبەم.. لە رینگای کێشان، ھەنئێ جارێش خواردن.. مانگانە نزیکی (50000) تومانی (65\$)م بە تریاک دەدا.. نەمەمەزانی کە بەکارھێنانی ئەم جۆرە مەوادە دەيیتە هۆی خوویتووەگرتن بوونم، تەنانت نەمەمەزانی کە ناسەوار و دەرهنجامەکانی نەوێندە نینگەتیفی و زەرەرمەندن.. پەيوەندی کۆمەلایەتیی لێکەڵ دایک و باوکم زۆر باش نەبوو، بە تايەتی لێکەڵ ھاوسەرەکم لە دواي خوویتووەگرتنم، خێزانی ئێمە لە رووی نایینییهوه زۆر پابەند نەبوون. من هیچ ناگاداری ئەوە نەبووم کە نایین رێگرە لە بەردەم بەکارھێنانی ماددە ھۆشبەرەکان، واتە نەمەمەزانی نیسلا مەراسمی کردووه و بۆ من گرنگ نەبوو بزانم رای نایین چییە.. بەلام دەمەزانی کە شتیکی ناقانونیە و نەگەر بیتو ناشکرا بێ، دەمگرن!.. دەست بەتالی خۆم زیاتر

به گهړان و تهماشاکردنی سته لایت پر ده کرده، نیستاش زور په شیمانم!.. بز
نموی خه لکانی دیکه به تاییه تی گه نجه کان وه کو من تووش نه بن، پینان ده لیم:

1. حکومت زیاتر گرنگی به گه نجه کان بدات، پارک دروست بکات، گرنگی به

وهرز بدات!

2. هوشیار کردنموی خه لک!

6- لیکولینه موی باری شه شه م

تدمم (27) ساله و خیزاندارم و (1) مندا لم همه .. نیستا دانیشتوی قه زای
(بنسلاوه) م و له خانوویه کی کړی دام .. پیشترا ناواری ده ((نیران)) بووم و له شاری
((شیران)) نیشته چی بسوین و له سالی (2004) گهراومه تدمه. قوناسی
((ناوه نلی)) م تهاو کرده ده .. پیش که بکه ومه ناو زیندان، شوفیری ته کسی بووم.
داهاتی مانگانم (400000) دیناری نوی (تريکه ی \$265) بوو .. هزی نموی
که هاتومه ته ناو زیندان، به کارهیتانی ماده ده هوشبهره کان بوو له بنسلاوه ..
یه که بچار که به کارم هینا بر له (1) سال پیش بوو که به هزی برام (واته حاله تی
پیتجم) فیری ماده ده هوشبهره کان بووم .. مبهستی سره کیم له به کارهیتانی
زیاتر همزی سیکسی بوو .. پیش له ماده ده هوشبهره کانیش ((جگهره م)) به کار
نده هینا .. نیستاش ((تريک)) به کار ده بدم .. له ریگای کیشان .. مانگانه
تريکه ی (135000) تومان (\$150) م به تريک ده دا .. ده مزانی که به کارهیتانی
نم جوړه مواده ده بیتنه هزی خوویته گرتن بووم، تمانه ت ده مزانی که
ناسموار و دهره نجاسه کانی نموده ننگه تیقی و زهره رمه نلن .. پیوه نندی
کومه لایه تیم له گهل دایک و باوکم و له گهل هاوسره که م باش بوو، به لام له دوی
خوویته گرتن بووم، به ده وام له گهل خیزانم شهر و کیشم هه بوو، جارتیک خیزانم
(30) حبی خوار له داخی من! .. خیزانی نیمه له روی ناینیبه وه زور پابه ند
نمبون. من هیچ ناگاداری نموده نمبووم که نلین ریگره له به ردم به کارهیتانی

مادده هۆشبه‌ره‌كان، واته نه‌مه‌ه‌زانی نيسلام حه‌رامی كرده‌وه و بۆ من گه‌رنگ نه‌بوو بزانم راي ناين چيه .. به‌لام ده‌ه‌زانی كه شتيكي ناپاساييه و نه‌گه‌ر بيتو ناشكرايم، ده‌مگه‌رن!.. ده‌ست به‌تالي خۆم زياتر به‌ گه‌ه‌ران و ته‌ماشايه‌كردنسي سه‌ته‌لايت پر ده‌كرده‌وه، نيستاش زۆر په‌شيمانم!.. بۆ نه‌وه‌ي خه‌لكاني ديكه‌ به‌ تاييه‌تي گه‌ه‌ه‌كان وه‌كو من تووش نه‌بن، پييان ده‌ئيم:

★ شويتيك بۆ نه‌وانه (خوگرته‌وه‌كان) داينبگه‌رته‌ بۆ نه‌وه‌ي مه‌تانه دروست بيه‌ته‌ له‌ نيوان حكوমে‌ت و خوگرته‌وه‌كان، چونكه‌ زۆربه‌يان په‌شيمانن، به‌لام له‌ ترسي پوليس ناهين خويان به‌ده‌سته‌وه‌ بكه‌ن.

2- ده‌ره‌نجامه‌كان و پيشنياره‌كان

ليته‌ هه‌ول ده‌ه‌مين، ليتكۆلينه‌وه‌ له‌ باره‌كان شي بكه‌ينه‌وه‌، واته‌ هه‌ول ده‌ه‌مين هۆكاره‌كاني تووش بوونيان ده‌ست نيشان بكه‌ين، دواتر پيشنياره‌كان و راسپاره‌كاني خۆمان وه‌كو چاره‌سه‌ري ته‌م كيشه‌يه‌ ده‌خه‌ينه‌ روو:

1- ده‌ره‌نجامه‌كان

- هۆي سه‌ره‌كي تووش بووني ته‌م گه‌ه‌جانه‌ بۆ نيسته‌جيه‌بوونيان له‌ ((نيران)) ده‌ه‌ه‌ه‌ه‌يه‌وه‌، به‌ هوكمي نه‌وه‌ي ناواهي نيران بيه‌وون. نيرانيش - هه‌ر وه‌ك ده‌زانين - وولاتيكه‌ كه‌ ريزه‌ي خوگرته‌وه‌كان له‌ هه‌موو شاره‌كاني دا به‌ تاييه‌تي شاره‌گه‌وره‌كاني وه‌كو: تاران، اصفهان، شيراز، ورمي (اروميه) و... (كه‌ زۆربه‌ي ته‌م گه‌ه‌جانه‌ له‌م شارانه‌ دا نيسته‌جيه‌ بوون) زۆره‌ و هه‌موو جوړ مه‌وا‌دي مادده‌ هۆشبه‌ره‌كانيش له‌ نيران به‌ ده‌ست ده‌كه‌وي.

- نه‌مانه‌ كه‌ له‌ نيران تووش بوون، زۆربه‌يان نه‌و كه‌سانه‌ن كه‌ له‌ گه‌ه‌ه‌يه‌وه‌ بۆ كوردستان دواكه‌وتن (واته‌ له‌ دواي سا‌لي 2000وه‌ گه‌ه‌ه‌ه‌يه‌وه‌)، كه‌چي

نهوانه‌ی که زووتر هاتونده‌وه، وه‌کو نهوان تووش نه‌بوونه. چونکه پیشتر له ههموو شارێک که ناواره‌کانی کورد تیدا نیشته‌جێبون، به‌حوکمی نه‌وه‌ی کۆمه‌لگایه‌کی خۆجێی (Community) یان پێک ده‌هێنا، په‌یه‌ه‌ندی ده‌روونی - کۆمه‌لایه‌تی نیویان دا زۆر پتمو و به‌هێز بوو، نیشتمایان بۆ یه‌که‌تر زۆر بوو، خۆیان به‌نسبه‌ت نیرانییه‌کان به‌بێگانه‌ ده‌زانی و... به‌لام ورده‌ ورده‌ له‌گه‌ڵ گه‌ڕانه‌وه‌ی ناواره‌کانی کورد رێژه‌ی نه‌وانه‌ی که نه‌هاتنه‌وه، رۆژ به‌ رۆژ که‌مه‌تر ده‌بوو، بۆیه‌ش نه‌و کۆمه‌لگا خۆجێیه‌کان هه‌له‌شا و وه‌کو پیشتر نه‌ما و هه‌ر یه‌که‌ له‌ گه‌ڕه‌کیک به‌لاو بوونه‌وه و په‌یه‌ه‌ندییه‌کانیشیان له‌گه‌ڵ یه‌که‌تر رۆژ به‌ رۆژ لاوازتر بوو، زیاتر له‌گه‌ڵ نیرانییه‌کان تێکه‌ڵ بوون و براده‌ره‌کانی نیرانی بوونه‌ جێگه‌یه‌وه‌ی خزم و براده‌ری کورد. نه‌وه‌ش به‌وه‌ هۆی وه‌رگرته‌سی دا‌بونه‌ریت و فهره‌ه‌ه‌نگی نیرانییه‌کان و له‌ کۆتایی دا تووشی مساده‌ده‌ هۆشبه‌ره‌کانیش بوون. نیشته‌ش که نه‌م خووگرته‌وانه‌ گه‌ڕانه‌تموه‌ بۆ کوردستان هه‌ست به‌ سامۆ بوونی خۆیان ده‌کهن! ته‌مانه‌ت کاته‌ی چاوپێکه‌وتنه‌مان له‌گه‌ڵیان، وه‌کو نیرانییه‌کان ده‌هاتنه‌ پێش چاومان و خووگرته‌وه‌کانی نیرانیمان به‌ به‌ر ده‌هاته‌وه‌! قسه‌کان و هه‌له‌سه‌که‌وت و ته‌بیریاتی نیرانیانه‌یان هه‌بوو!!

- هه‌موویان پیاو بوون و گه‌نجیش بوون... گه‌وره‌ترینیان (34) ساڵ و بچوو‌کت‌ترینیان (23) ساڵ بوو.

- بۆمان ده‌رکه‌وت زۆریه‌ی نه‌وانه‌ خووگرته‌وون، له‌ هه‌ر دوو قه‌زای ((دیانا)) و ((به‌سلاوه‌)) نیشته‌جێن که زۆریه‌ی کورده‌ ناواره‌کانی که له‌ نیران گه‌ڕانه‌ته‌وه، له‌و دوو قه‌زایه‌ داده‌نیشن.

- هۆی تووش بوونی هه‌موویان ده‌گه‌ڕاوه‌ بۆ ((بوونی براده‌ری خووگرته‌وو)) و هاتوو‌چ‌و‌کردن له‌گه‌ڵیان. هه‌ندیکیشیان جگه‌ له‌وه‌ باس له‌ ((ناره‌زوی سێکسی)) (Sexual) و ((ناره‌زوی زانین و فزولیه‌ت)) (Curiosity) یان ده‌کرد.

- له ولامه كانياندا بۆمان دەرکوت که خیزانی نوان، خیزانیکی شپرزەن و هەست بە بەرپریریاریتی ناگەن. چونکە دایک و باوکیان بە هۆی چاودیری نەکردنی پتیوست و شیوازی گوڤاوی پەرورده کردن، هەر یەك لەو گەنجانە وازیان لە قوتانجانە هیناوه و هیچ کام لەوان لە ناستیکی بەرزی خۆتێندە واریدا نەبوون. بەرزترینان قۆناغی ((ناوەندی)) تەواو کردبوو! کەواتە ناستی لاوازی روشنبیری و فەرەهەنگیش کاریگەری هەیه.

- هەموویان لە بواری نابووڕینا بیناگا بوون بە تاییستی لە داهاات و خەرجی خۆیان که بەشیکی زۆری داهااتیان بۆ کڕینی نەو مەوادانە تەرخان کردووه. هەر وەها لە رووی نابووڕیمووه، دەرکۆی بلێن لە ناستی ناوەند یا خود تریك لە ناوەند بوون، چونکە زۆریەیان هینشتا کۆی چین و داهااتی نەوتۆشیان نەبوو.

- زۆریەیان زەمینی مادده هۆشبەرەکانیان هەبوو، بە حوکمی نەوێ که ((جگەرە کیش)) بوون. پیمان وایه ((جگەرە)) - که خۆی جۆریکە لە مادده هۆشبەرەکانی مۆلەت پیتراو - هەنگاوی یەكەمی مادده هۆشبەرەکانی تره، وەکو تریك و هروئین و خورادنەوه رۆحییەکان!

- هۆیهکی تر بریتییه لە ((نەبوونی هوشیاری)) پتیوست لە سەر مادده هۆشبەرەکان. زۆریەیان دیمانگوت که ناگاداری ناسەوار و دەرەنجامه نینگەتیغییهکانی مادده هۆشبەرەکان نەبووین!

- پیمان وایه نوانەوی که لایەنی نایینی و مەعنەوی و رۆحییان (Spiritual) لاوازه، که مەر خۆراده گرن بەرامبەر کیشەکانی ژیان و زیاتر پەنا دەبنە بەر ماددیات و نامرازی ماددی که یەكێك لەوان ((مادده هۆشبەرەکان)) بۆیهش دەبینن که زۆریەیان تەنانهت خیزانەکانیان (نەو شویتەوی که تیندا پەرورده کراون) لە رووی نایینییهوه لاواز بوون و پابه‌ندی و نایینیان کەم بوو.

- نەبوونی ((هوشیاری نایینی)) که نەم نەرکه زیاتر لە سەر نەستۆی ماموستایانی نایینی، بۆ بلاو کردنەوهی هوشیاری نایینی. چونکە نایینی

نیسلام ریگره و دژى هه موو جوړ مادده هۆشبهره کانیکه و به زیانی تاک و کۆمه لگا ده زانی. همر وک ده بینین هیچ یهک لهو گه نجانسه نیانده زانی که نابین، مادده هۆشبهره کان به حرام ده زانی.

- زۆریه یان دانیان بهوه داده نا که په یوه ندیسان له گه ل خیزانه کانیان باش نه بوو، به تایبه تی نه وانه ی که خیزاندار بوون، ته نانه ت غمونه ی واش هه بوو که هاوسره که یان له خه فته تی نه وان همولی خۆکوژیان داوه!

- هه موویان ده یان زانی که مادده هۆشبهره کان شتیکی نایاسایه و نه گمر ناشکرا بین ده گیرین، که چی سهره پای نه وش همر به کاریان ده هینا! که واته نه وانه ی که تاکی خووگرتوو به نه خۆش له قه لهم ده دن، نهک ((تاوانبار))، پیمان وایه بۆچوونیان دروست نیه و له وه لامی نموان دا ده لیتین: ((تاکى خووگرتوو، تاوانبارتکى نه خو شه))!!.

- زۆریه ی نه وان کاتی ده ست به تالی خو یان زیاتر به دیتنی سه ته لایت پر ده کرده وه له جیاتی ورزش کردن یان خویندنه وه یا کارتیکى تری پۆزه تیقی!

- هه موویان له رووی جستمی و رواله ته وه به تاکیکى ناسایى نه ده چوون، به شپوه پهک هه ندیکیان نه ونده بى هیز ببون که ده ست و بالیان بگرن تا بتوانن به رتوه بچن!

- له رووی ده روونی وه هه موویان تورشی خه مۆکى، دلهر اوکى و سایکۆپاتیک و په سبوون و خو به کهم زانین ببوون.

- هه ندیکیان به گریان وه لامى پرسیاره کانیان ده دایه وه، که نیشانه ی لاوازی نیراده و بى نومیدى و په شیمانی له راده بهره!

- پیتنیه ره کلیان زیاتر نه وه بوو که: خه لک ناگاداری خو ی و مناله کانیان بن. حکومت سه ختگیری له بهرام بهر نه وان به کار ببات و پشتگویتان نه کات و...!

2- پېښيارهگان (چاره‌وری)

پيمان وايه کوردستان جگه له مه ترسی ((تیرور))، نیستا مادده هوشبهره کانش
هه‌ره‌شوی لینی ده‌کات و پتویسته هاوکات له‌گه‌ل به‌ره‌نگاریکردنی تیرور، له
هه‌موو ریځایه‌کمو به‌ره‌نگاری دیارده‌ی ((مادده هوشبهره کانش)) بکړی.

له‌گه‌ل نه‌وې له زور له ولاتاندا به‌ره‌نگاری کردنی به‌رده‌وام درې مادده
هوشبهره‌کان هه‌بووه، به‌لام نه‌نجامیځی باشی و یه‌کلاکهره‌ویان به‌ده‌ست
نه‌هیناوه و روژ به روژ ژماره‌ی خووگرتووه‌کان به‌تاییه‌تی له نیو گه‌نجه‌کاندا زیاتر
ده‌بیست! هوکاره‌کانی سه‌رنه‌که‌وتنی به‌رنامه‌کانی به‌ره‌نگاریکردنی مادده
هوشبهره‌کان، ده‌توانین به‌م جوړه بژمیرین:

په‌کشمې: شپوازی به‌ره‌نگاریوونه‌وه‌یان دروست نه‌بووه، به‌تاییه‌تی له ناو
زیندانه‌کاندا.

دروونی: شپوازی ژیان و بارودوخی کومه‌لایه‌تی و ژینگه‌یی به‌شپوه‌ک بروه‌که
زه‌مینې تووش بوونی دووباره‌یان ره‌خساندووه⁸⁵. واته له دواي دره‌چوون
له زیندان و شپته چاکسازیه‌کان دیسان ده‌گهرینه‌وه بڼو لای مادده
هوشبهره‌کان و برادره‌کانی پېشوویان!

به‌رنامه‌ی به‌ره‌نگاریوونه‌وه نابیت ته‌نیا به‌دووباره‌ توانا به‌خشینموه به
خووگرتووه‌کان بېمه‌ترپته‌وه. توانا به‌خشینموه به‌شپکه له به‌رنامه‌که.
به‌ره‌نگاریوونه‌وه‌ی هه‌مه‌لایه‌نې که‌سایه‌تی، کومه‌لایه‌تی و فره‌نگی پتویسته
تا‌کو مادده هوشبهره‌کان و خوویپوه‌گرتن بنېر بکړیت.. تا نه‌و کاته که زه‌مینې
کومه‌لایه‌تی خوویپوه‌گرتن له ناو نه‌چیت و که‌ه‌کان له‌لایه‌نی که‌سایه‌تی نه‌گه‌نه
سه‌ریه‌خوی و دووباره‌ دوزینه‌وه‌ی به‌هاخودییه‌کان، خوویپوه‌گرتن بنېر نابیت.
(واته بنېر کردنی وابسته‌یی دروونی به‌مادده هوشبهره‌کان).

85. احمدی، سمرچاوه پېشو، ل 204 تا 206.

نامانجی سمره کی بمرنامهی بهره‌نگاری کردن له گه‌ل خووپنوه‌گرتن ده‌بی خۆپاراستن و بهره‌نگارکردنی نمونه بیت که ده‌که‌ونه داوی ماده هۆشبه‌ره‌کان. نهم بهره‌نگاربونموه‌ش کاتیک سمرده‌که‌ویت که:

- 1- جه‌خت له سمر ((خۆپاراستن)) (الوقایه/ Prevention) بکات.
- 2- زه‌مینهی نابووری، کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی بۆ خووپنوه‌گرتن له ناو بیات.
- 3- په‌یوه‌ندی خه‌یزانی دروست بکرتنه‌وه.
- 4- بمرنامهی بۆ دووباره‌توانا به‌خشینه‌وه و چارمه‌ری کردنی خووگرتوه‌کان هه‌بیت.

لیره‌باس له هه‌ندی هه‌نگاوی پتویست له پێناو خۆپاراستن له دیاردهی ماده هۆشبه‌رمکان و خووپنوه‌گرتن ده‌که‌ین:

- بۆ نهم مه‌به‌سته ده‌بی کار بۆ روون کردنه‌وه‌ی بیری خه‌لک و دروست کردنی ((هۆشیاری)) پتویست و گونجاو بۆ خه‌لک بکرتیت و مه‌ترسییه‌کانی ماده هۆشبه‌ره‌کان ده‌ستنیشان بکرتین.. لیره‌نه‌رکی ده‌مه‌لات، سیسته‌می فیرکردن، نامرازی راگه‌یاندن، ماموستایانی نایینی و دایک و باوکان و... هه‌موویان دیار ده‌بیت.

- رینگه‌ له دابه‌شکردن و بلاوکردنه‌وه‌ی ماده هۆشبه‌ره‌کان بگیریت. بۆ نهم مه‌به‌سته‌ش یاسا و لایه‌نه‌په‌یوه‌نداره‌کان ده‌وری سمره‌کی ده‌بی ببینن.

- هه‌نگاو بۆ دا‌بین کردنی پیشه و دا‌هات و لا‌وان بن‌ریت. زه‌مینه بۆ تهن‌دروستی ده‌روونی لا‌وان دروست بکرتیت، له رینگای کردنه‌وه‌ی وه‌رزشگای زیاتر و په‌ره‌پێدانی روحی وه‌رزش و بمرنامهی بمشی راگه‌یاندن به‌ تابه‌ت له‌ بواری نه‌خلاق‌ی و پتوه‌ره کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، تا بگه‌نه راده‌یه‌ک که توانای پێشبینی دا‌هات‌و‌ویان هه‌بیت و په‌یوه‌ندییه‌کانیان له‌ گه‌ل کۆمه‌لگا و بنه‌ماله دروست بکرتیموه‌.

- بوونی یاسایه کی توندی تاییت به دژه مادده هۆشبهره کان که ریگر بیت له گواستنهوه و مامهله کردن و به کارهیتانی مادده هۆشبهره کان. که نه مهش نه مکی دهزگا په یوه ندره کانه به تایه تی په رته مانی کوردستان.

- دروستکردنی بزوتنه و مه کی گشتی بۆ بهر نه نگار بوونه موی نهم دیارده یه مال و نیرانه کهر. ده بی نه مه نه مکی هه موو کس بیت و به نه مکیکی سیاسی، کومه لایه تی، نهمویی و نایینی و ریکلامی بیته ژمار. هه روه کو پیشتر باس مان کرد خو پیوه گرتن تاوان و نه خۆشییه کی درمه (واته ده گوازیته وه و به ماویه کی کم، ژماره یه کی زۆر تووش ده کات)، له ولاتیک وه کو ولاتی نیته که ماده هۆشبهره کان به ناسانی به ده ست دیت به حوکی نه موی دراوسی نیرانین، کاتیک ده وانین بهرگری له بلار بوونه موی بکمین که بزوتنه و مه کی گشتی بۆ بکیرت.

- هاوکات له گه ل بهر نه نگار بوونه موی هه مه لایه نه و گشتی، پیویسته که ((فه ره نه مکی خو پیوه گرتن)) له ناو به جیت و بوار نه دریت نهم جۆره کولتوره دروست بیت و بلاو بیت هوه. مه به ستمان له فه ره نه مکی و کولتوری خو پیوه گرتن بریتیه له: ریکلامی ناراست له ریگهی براده ران و خووگرتوه کان له باره ی باش بوونی هه ندیک له ماده هۆشبهره کانه. که چی خو پیوه گرتن به لایه کی کومه لایه تییه. نه گهر ماده هۆشبهره کان به ده ست که سه کان نه گات، یان کولتوری خو پیوه گرتن له ریی براده ری خووگرتوو بۆیان نه گوازیته وه، نه و که سه نه ناکمونه داوی مادده هۆشبهره کان.

- هه روه ها نایی له بۆشایی مه عنه موی و ده ست به بی مانایی بی ناگا بین. نه گهر کومه لگا به دواي ناما نچیکي روون نه بیت و تاکه کس به ره و نایدیالی مروؤفی و پیشکه موتوویی نه بات، نه وان هه ست به پوچی ده کهن و په نا بۆ جیهانی خه یال و ماخوولیای ماده هۆشبهره کان ده بن.

- راسته که سیاسه تی داگیر کهران له نیسو ولاتانی جیهانی سییه مدا، هه روه ها وولاتانی دژ به نه تمه که مان له گه ل جۆرنیک داگیر کهری هزی و پاشکویی هاوړیه و بلاو کردنه موی ماده هۆشبهره کان و تووشکردنی که سه کانی نه موی کومه لگایه به

مادده هۆشبهره کان ههنگاوێکه بۆ پاشکۆکردنی هزری و شکاڵدنی نهوانه، به لām تا چ رادهیهک نیشه دژه ژهرمان بۆ نمو ژهرههێ نهوان دۆزیوتموه؟

- بارودۆخی ئالۆز و تیکهڵ و پێکهڵی کۆمه لایهتی و نابوواری و نهبوونی پێشوهی دیار و نهبوونی رێ و شوێن و نامانجێکی روون له ژياندا که خهريکه ژيانى نيشمی بگريتهوه (واته: Social anomy)، هۆکاری گهلیکی باشن بۆ نهوێ گههجه کاغان به رهو مادده هۆشبهره کان پرۆن. نه گهر کۆمه لگا لاوان وه کو خۆيان رها بکات و رێ و شوێنێکی دروستيان بۆ ناماده نهکات و بهرنامهی شیاوی بۆ کاتی بێ کاری و دهست به تالێ نهوان پيشبینی نهکات و له تهواوی قوناغه کانی گهشه کردنیاندا، رێنۆینی و رێگا پيشاندهری نهوان نهییت، به کردهوه زه مینه یان بۆ تووشبوونیان ره خساندوه. نموکی کۆمه لگایه هه موو لایه نیک ره چاو بکات و له نه رکێ گه وهی خۆی بێ ناگا نهییت و بشزانیت که چ به لاوان ده دات و چاوهروانی چی لێیان ههیه. به بێ پلانیکی دروست و گونجاو، نابێ چاوهروانی پيشکه و تن و پێگه یشتن له لاوان بکريت!

- ((خێزان)) گهرنگترین سه رچاوه و سه ره نه یه بۆ لاوان. نمو خێزانا نهی که شه پرزه، مندا له کانیان له خۆ دوور ده که نموه کاتێک که دایک و باوک جێی پشت به ستن و متمانهی مندا له کانیان نه بن، نهوان یان روو له براده ره ده کهن یان دوور ده که مونه وه، له هه ردوو شتوه دا له وانه یه بکه مونه داوی مادده هۆشبه ره کان و تاوانه کانی تر. هه ندیک له به مهاله کان نه وهنده سه رقالي کیشه ی ماددی و خۆدی خۆیان که په یوه ندیان له گه ل مندا له کانیان ده گاته نه زمترین ناستی خۆی. نه ندانه کانی خێزان هه ست به دا بران له به مهاله ده کهن، وه کو نه وه وایه که که سانیکی بێ گانه ن که له ناو یه ک ما لدا ده ژین. له ژيانی خو و گر تو وه کاند نه و جو ره په یوه ندیه نیکه تی قیه زۆر ده بینن. که واته بۆ نه وهی مندا لāن له داوی مادده هۆشبه ره کان و تاوانه کانی تر نه که مون، ده بی په یوه ندیه کان له ناو خێزان کراوه و پۆزه تی قی بن. به مهاله زۆر ترین سه رکێ له دروست کردنی که سایه تییه کی سه ره به خۆی نه ندانه کانی خۆی هه یه و ده توانیت رۆ لێکی

گرنگی له پټکموه گونجانی دروستی منالاندا هه‌بیت، هه‌ل‌ب‌ت نه‌وه شم‌رک‌ت‌کی ساده نییه. به و‌ته‌ی ((ساتیر)) (Satir): «دایکان و باوکان له د‌ژوارترین و پر‌ک‌ت‌شه‌ترین قوتا‌بخانه‌ی دونیا ب‌ژ دروست کردن‌ی مر‌ژ‌ف خ‌مه‌ری‌کی وانه‌گوتنه‌ن... قوتا‌بخانه‌یه‌ک که به‌ر‌ت‌یوه‌به‌ر، مام‌وستا و خ‌زمه‌ت‌گوزاره‌که‌ی ه‌مه‌ر خ‌زان و پ‌ش‌وودان و به‌ر‌ز‌بوونه‌وه‌ی مووچه‌یان نییه... قوتا‌بخانه‌یه‌کی که 24 کات‌رم‌یر و 365 ر‌ژ‌ژ، که لایه‌نی کم 18 سا‌ژ له خ‌زمه‌تی ه‌مه‌ر منال‌ت‌یک دان... سه‌ره‌رای نه‌وه قوتا‌بخانه‌یه‌ک که دوو به‌ر‌ت‌یوه‌به‌ری هه‌بیت، ده‌زانن که چ ک‌ت‌شه‌یه‌ک دروست ده‌کات، نه‌و نه‌ر که، د‌ژوارترین و نال‌وز‌ترین پر د‌له‌راو‌ک‌ت‌ترین و پر زه‌جه‌ت ترین کاره و پ‌ن‌ویستی به به‌ر‌ز‌ترین ناستی توانا، ل‌یب‌وردن، خ‌ژش خو‌لت‌قی، کارزانی خوش‌مو‌یستی، ناگاداری و زانست هه‌یه و...)) ساتیر، و‌ته‌که‌ی در‌ت‌یوه ده‌دات و ده‌ل‌یت: «نه‌گ‌مه‌ر ب‌ی‌ن‌ی‌ن‌ستان که ک‌ت‌شه‌یه‌ک له ناو خ‌یزانتان دا هه‌یه، نه‌وه ب‌که‌ن که کات‌ت‌یک گ‌ل‌س‌پی سووری سیاره‌که‌تان به ن‌ی‌شانه‌ی گ‌ه‌رم بوون (هه‌ستانی هه‌ماوه!) پ‌ی‌ده‌ب‌یت و ت‌ی‌وه ل‌تی ده‌ک‌ژ‌ل‌نه‌وه، ب‌ژ نه‌وه‌ی بزانتن چی ده‌توانن له‌گ‌ه‌لت‌ی ب‌که‌ن و نه‌گ‌مه‌ر خ‌زان نه‌توانن چاکی ب‌که‌نه‌وه له که‌س‌ت‌کی باو‌ر‌پ‌ت‌یک‌راو یارمه‌تی ده‌خ‌وازن، ه‌مه‌ر به‌و ش‌ت‌یوه‌یه خ‌زان ت‌یک مه‌ده‌ن و ف‌یر بن چ ب‌که‌ن تا پ‌م‌یوه‌ند‌ییه ب‌نه‌مال‌ه‌یه‌کانتان باش‌تر ب‌یت»⁸⁶.

- به‌ره‌نگار کردن‌ی خو‌ر‌پ‌ت‌یوه‌گ‌رتن کات‌ت‌یک ته‌واو ده‌ب‌یت که پ‌لان ب‌ژ وازه‌یتان و دووباره توانا به‌خ‌ش‌ین به خو‌و‌گ‌رت‌یوه‌کان هه‌ب‌یت. نه‌وه‌ش به خ‌یرایی ناب‌یت به‌ل‌کو چه‌ند ق‌وناغ‌ت‌یک له خ‌ژ ده‌گ‌ر‌یت. پ‌لانه‌که ناب‌یت له س‌ی چ‌وار هه‌فته نه‌نجام ب‌یت و نه‌گ‌مه‌ر ک‌ت‌و پر نه‌ب‌یت و خو‌و‌گ‌رت‌یوه‌که ب‌ژ ژ‌یانی ناس‌لی و دروست کردن‌یوه‌ی کم‌سایه‌تی نه‌باتن، نه‌گ‌ه‌ری گ‌ه‌را‌نه‌وه‌ی ب‌ژ خو‌ر‌پ‌ت‌یوه‌گ‌رتن ز‌ژه⁸⁷.

86. ساتیر (ارنست): ل‌وم ساز‌ی، ترجم‌ی بیرشک - نشر ماه‌لن، ته‌ران 1377، 243 تا 251.

87. ل‌یره مه‌ج‌لی باس‌کردن له‌و ق‌وناغانه‌ ناب‌یتن، ب‌ژ نه‌م مه‌مه‌ته پ‌روانه: فرجاد، سه‌رچاو‌ی پ‌ن‌شو، 164 تا 166.

سەرچاوه كان

يه گهم: سەرچاوه عهرييه كان:

1. أبو الروس (أحمد): مشكلة المخدرات و الادمان - المكتب الجامعي الحديث، الاسكندرية 2003، الطبعة الاولى.
2. ابن تيمية: الفتاوى الكبرى، دار الكتب الحديثة، الجزء الرابع، بدون تاريخ.
3. ابن رشد القرطبي: بداية الجتهد و نهاية المقتصد، مطبعة صبيح، الجزء الاول، بدون تاريخ.
4. ابن ماجه: سنن، تحقيق محمد فزاد عبدالباقي، دار احياء الكتب العربية (1373 هـ) الجزء الثاني.
5. امام شافعي، كتاب الام، المطبعة الاميرية (1321 هـ)، الجزء الثاني.
6. امام مسلم: صحيح، مطبوعات صبيح، الجزء السادس، بدون تاريخ.
7. الخطاب: شرح الخطاب على مختصر خليل، الجزء الثاني، بدون تاريخ.
8. الدردير: حاشية الدسوقي علي الشرح الكبير، الجزء الرابع، بدون تاريخ.
9. الرازي: تفسير الرازي، المطبعة العادية (1308)، الجزء الثاني.
10. الرفاعي (د. أحمد حسين): مناهج البحث العلمي - دار وائل، عمان 1999، الطبعة الاولى.
11. الزرقاني: شرح موطأ امام مالك، الجزء الرابع، بدون تاريخ.
12. شعبان (د. صباح كرم): جرائم المخدرات - المنصور، بغداد 1984، الطبعة الاولى.
13. عياد (سمير): المخدرات سلاح الاستعمار و الرجعية - دارالكتب العربي للطباعة و النشر 1967، الطبعة الاولى.

14. العيسوی (د. عبدالرحمن محمد): المخدرات و أخطارها - دارالفکر الجامعی، الاسکندریة 2005، الطبعة الاولى.

15. القرغولی (ثامر عبدالمهدی): المخدرات - بغداد (بدون تاریخ).

16. المغربي (د. سعد): ظاهرة تعاطي المخيش - دار الراتب الجامعية، بیروت 1984، الطبعة الثانية.

17. ناصف (شیخ علی منصور): التاج للأصول فی أحادیث الرسول، الجزء الثالث، الطبعة الثانية، بدون تاریخ.

دووهم: سمرچاوه فارسییه‌گان

1. آبادینسکی (هووارد): جامعه شناسی مواد مخدر، ترجمه‌ی محمد علی زکریایی - ستاد مبارزه با مواد مخدر، تهران 1382، چاپ اول.

2. احمدی (د. سید احمد): روانشناسی نوجوانان و جوانان - انتشارات مشعل، اصفهان 1383، چاپ یازدهم.

3. اردوبای (علی): اعتیاد بلای قرن بیستم - نشر گنجینه، تهران 1378، چاپ اول.

4. اردوبای (علی): جوانان و مواد توهم زا - آوای نور، تهران 1382، چاپ دوم.

5. اردوبای (علی): گسترش جهانی اعتیاد - انتشارات کیهان، تهران 1379، چاپ اول.

6. برومند (د. شهزاد): بررسی اقتصادی رفتار مصرف کنندگان مواد مخدر - ستاد مبارزه با مواد مخدر، تهران 1383، چاپ اول.

7. بوسار (آندره): بزهکاری بین المللی، ترجمه‌ی نگار رخشانی - انتشارات کتابخانه‌ی گنج دانش، تهران 1375، چاپ اول.

8. دانش (تاج زمان): مجرم کیست، جرم شناسی چیست؟ - انتشارات کیهان، تهران 1384، چاپ دهم.

9. دی واس (دی. ای): پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییب - نشرنی، تهران 1383، چاپ پنجم.
10. ساتیر (ارنست): آدم سازی، ترجمه یوشک - نشر ماهان، تهران 1377، چاپ اول.
11. سلمی (بهروز): بررسی علل کرایش معتادان به مواد مخدر، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده‌ی علوم اجتماعی و تعاون، تهران 1370، چاپ اول.
12. ستوده (د. هدایت الله): آسیب شناسی اجتماعی - انتشارات آوای نور، تهران 1384، چاپ یازدهم.
13. سرمد (د. زهره) و نموانی تر: روشهای تحقیق در علوم رفتاری - نشر آگه، تهران 1383، چاپ نهم.
14. شفرز (برنهارد): مبانی جامعه شناسی جوانان، ترجمه کرامت الله راسخ - نشر نی، تهران 1383، چاپ دوم.
15. صفری (فاطمه): اعتیاد و زنان، تفاوت‌های جنسیتی در زمینه‌ی سوء مصرف مواد و درمان آن - ستاد مبارزه با مواد مخدر، تهران 1381، چاپ اول.
16. عظیمی (د. محمد): مباحث اساسی روانشناسی - انتشارات کیهان، تهران 1380، ضاث اول.
17. فدایی (فرید) و سجادیه (د. سید محمد علی): شناخت و پیشگیری و درمان اعتیاد - نشر تایماز، تهران 1365، چاپ اول.
18. فرانکفورد (چاروا) و نجیاس (دیوید): روشهای پژوهش در علوم اجتماعی، ترجمه د. فاضل لاریجانی و نهوانی تر، انتشارات سروش، تهران 1381، چاپ اول.
19. فرجاد (د. محمد حسین): آسیب شناسی کج رویهای اجتماعی - انتشارات قوی قضانیه، تهران 1383، چاپ نهم.
20. کریم پور (صادق): روانشناسی اعتیاد - نشر اندیشه، تهران 1365، چاپ اول.

21. گورین (کوزه): تشخیص بیساریهای روانی، ترجمی پورافکاری - انتشارات گنجینه، تهران 1379، چاپ اول.
22. هاشمی (د. علی): مواد مخدر: بحران اجتماعی و تهدید علیه امنیت ملی - ستاد مبارزه با مواد مخدر، تهران 1382، چاپ اول.

سبیه م: مقالاتی اینترنتی

1. آزمون (علی): سبب شناسی اعتیاد - مجله ی اجتماع درمان مدار، سال دوم، شماره ی 3، بهار 1384. له سایتی: <http://www.google>
2. تقی زاده (داریوش): اعتیاد، علل، پیشگیری و درمان - مجله ی اجتماع درمان مدار، سال دوم، شماره 3، بهار 1384. له سایتی: <http://www.google>
3. حسینی زاهدی (سید ولی): مقالهی ((اعتیاد و جوانان)) - سایتی: ((اطلاع رسانی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران)): <http://www.police.ir/druqs/avarez.htm>
4. مولوی (فاطمه): نگاهی به آسیب شناسی اعتیاد - سایتی اینترنتی: <http://www.dchq.ir>
5. نارنجی ها (د. هومن): علل گرایش به سوء مصرف مواد مخدر- سایتی اینترنتی: <http://www.dchq.ir>
6. یزدانی (د. غلامرضا): ((اعتیاد چیست؟)) - سایتی: ((اطلاع رسانی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران)): <http://www.police.ir/druqs/avarez.htm>

پەشكۆ

نمۇنە يەك لە پەرسىيە مەكانى چاۋپەككە وتەن لە گەل خووگرتوومەكانى گىراو
لە ((ئاسايشى گشتى ھەولە)):

1. تەمەن: () سال
2. بارى كۆمەلەيەتى: ()
3. شوئىنى نىشتە جىيىوونى پىشوو:
4. شوئىنى نىشتە جىيىوونى ئىستا:
5. جۆرى نىشتە جىيىوون (كۆرى يان مۆلك):
6. ئاستى خويۇندەوارى:
7. جۆرى پىشە پىش ھاتەن بۆزىندان: ()
8. داھاتى مانگانە بە دىنار: () دىنار.
9. يەكەم جار لە كۆئ بە كارت ھىنا.
10. لە چ تەمەنىك دا بوويت: () سال
11. چەند برانمەرت ھەيە كە ماددە ھۆشپەرەكانىيان بەكار دەمىنا؟ () برانمەرت
12. چوئ فەير بوويت؟
13. يەكەم جار بە چ مەبەستىك بە كارت ھىنا؟
14. پىش لە ماددە ھۆشپەرەكان جگەرمەت بە كار دەمىنا؟

15. ئەگەر بەلى رۇژانە چەند دانە؟ (دانە
16. چ مواددىك زياتر بە كار دەھىنى؟
17. چۆن بە كار دەھىنى؟ واتە نامرازی بە كارھىنانت چىيە؟
18. نەمو ماددەى كە بە كار دەھىنى، مانگانە چەند پارەت پىدەدا؟
19. ئايا دەتزانى كە بەكارھىنانتى نەم جۆرە ماددە دەمىتتە ھۆى ئىدىمان بوونت؟
20. ئايا ھىچ ئاگادارى ئاسەوار و دەرمىنجامەكانى ماددە ھۆشبەرەكان بوويت؟
21. پەيومەندى كۆمەلەيتى لە ئاو خىزاندا بە چ شىۋەيەكە؟
22. ئەگەر خراپە لەگەل چ كەسنىك زياتر؟
23. خىزانى تا چەند پابەندىن بە ئايىن؟
24. تا چەند ئاگادارى كە ئايىن رىگەرە لە بەردەم بەكارھىنانتى ماددە ھۆشبەرەكان؟
25. باۋەرەت ھەيە كە ماددە ھۆشبەرەكان شىتىكى نە قانونى و زىانمەندە؟
26. فەراغى خۇت چۆن پەر دەكىتمەۋە؟
27. ئايا پەشيمانىت لەو كارە؟
28. بە راي تۆچى بكىرى باشە بۆ ئەۋەى كەسانى ترومكو ئىۋە توۋش نەبن؟